

**TÜRKÇE VE ARAPÇADA SIFAT- FİİLLER
KARŞITSAL BİR İNCELEME**

Necla Çakmak

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS, 2019

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren (....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Necla
Soyadı : Çakmak
Bölümü : Arapça Öğretmenliği
İmza :
Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Türkçe ve Arapçada Sıfat- fiiller: Karşıtsal Bir İnceleme
İngilizce Adı : Adjective-verbs in Turkish and Arabic: A Contrastive Study

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Necla Çakmak

İmza :

JÜRİ ONAY SAYFASI

Necla ÇAKMAK tarafından hazırlanan “TÜRKÇE ve ARAPÇADA SIFAT-FİİLLER KARŞITSAL BİR İNCELEME” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oy çokluğu ile Gazi Üniversitesi Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Celal Turgut Koç

(Arap Dili Eğitimi, Gazi Üniversitesi)

.....

Başkan: Doç. Dr. Erdinç Doğru

(Arap Dili Eğitimi, Gazi Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Murat Özcan

(Arapça Müt.-Terc., Ankara H.B.V.Üniversitesi)

.....

Tez Savunma Tarihi:27/08/2019

Bu tezin Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Selma Yel

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

.....

**TÜRKÇE VE ARAPÇADA SIFAT- FİİLLER
KARŞITSAL BİR İNCELEME
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Necla Çakmak
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Ağustos 2019**

ÖZ

Bu çalışmada, hem yapı hem de kaynak bakımından farklı iki dil olan Arapça ve Türkçedeki önemli gramer konularından birisi olan sıfat-fiiller konusu ele alınmıştır. Sondan eklemeli bir dil olan Türkçe, bükümlü bir dil olan Arapça ile karşılaştırılarak iki dildeki farklılık ve benzerlikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Adı geçen dillerin ayrı dil gruplarına mensup olmalarından dolayı benzerlikten çok zıtlıklara değinilmiştir. Araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Türkçe, Sıfat-fiiller, Karşıtsal Dilbilim.

Sayfa adedi :

Danışman : Doç. Dr. Celal Turgut Koç

ADJECTIVE-VERBS IN TURKISH AND ARABIC:

A CONTRASTIVE STUDY

(Master of Science)

Necla akmak

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

August 2019

ABSTRACT

In this study, adjective-verbs, which is one of the important grammatical subjects in Arabic and Turkish, which are two different languages in terms of both structure and source, are discussed. Turkish, which is an additive language, was compared with Arabic, which is a twisted language, and the differences and similarities between the two languages were tried to be determined. Since the said languages belong to different language groups, contrasts are mentioned rather than similarities. In the research, general screening model was used.

Key Words : Arabic, Turkish, Adjective-verbs, Contrastive Linguistics.

Number of pages:

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Celal Turgut Koç

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iv
ABSTRACT	v
BÖLÜM I	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	2
1.2. Çalışmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.4. Tanımlar/Terimler	3
BÖLÜM II	5
İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	5
BÖLÜM III	7
YÖNTEM.....	7
3.1. Araştırmanın Modeli	7
3.2. Veri Toplama Yöntemi	8
BÖLÜM IV	9
TÜRKÇE VE ARAPÇANIN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	9
4.1. Dil Nedir?	9
4.2. Türkçe ve Arapçanın Genel Özellikleri	10
BÖLÜM V	16

TÜRKÇEDE SIFAT-FİİLLER (ORTAÇLAR/PARTİSİPLER).....	16
5.1. Sıfat-fiil Ekleri.....	23
5.2. İsim fiilin partisipi.....	27
5.3. Ortaçların Taşıdıkları Zaman Anlamlarına Göre Sınıflandırılması	27
5.3.1. Geçmiş Zaman Bildiren Ortaçlar	27
5.3.2. Gelecek Zaman Bildiren Ortaçlar	29
5.3.3. Geniş Zaman Bildiren Ortaçlar	29
5.3.4. Belirtme Ortaçları	31
5.4. Sıfat-fiillerin Genel Özellikleri.....	32
5.5. Sıfat-fiil Grubu.....	34
5.6. Sıfat-fiillerin Cümle İçindeki Görevleri.....	35
BÖLÜM VI.....	38
ARAPÇADA SIFAT-FİİLLER (ORTAÇLAR/PARTİSİPLER).....	38
6.1. İsm-i Mevsûl (الاسْمُ الْمُوصُولُ).....	38
6.1.1. Özel (Has) Mevsûl İsimler:	40
6.1.1.1. Özel İsm-i Mevsullerin Özellikleri.....	41
6.1.2. Ortak (Müşterek) Mevsûl İsimler:	44
6.2. ‘Aid Zamir (الضَّمِيرُ الْعَائِدُ):	51
6.2.1. Bariz(Açık).....	51
6.2.2. Müstetir (Gizli)	51
6.2.3. Mahzuf (Hazfedilmiş)	52
6.3. İsmi Mevsullerin Kullanılışları	52
6.4. İsm-i Fâil (الاسْمُ الْفَاعِلُ)	55
6.5. İsm-i Fâilin Kullanım Alanları	59
6.6. İsm-i mef’ûl (الاسْمُ الْمَفْعُولُ)	65
BÖLÜM VII.....	70

İKİ DİLİN ORTAÇLARI ARASINDAKİ BENZERLİKLER	
VE FARKLILIKLAR.....	70
7.1. Benzerlikler.....	70
7.2. Farklılıklar.....	73
BÖLÜM VIII	81
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	81
KAYNAKLAR.....	83

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. <i>İsm-i Fâil Çekim Tablosu</i>	56
Tablo 2. <i>Diğer Fiillerin İsmu-l Fâilleri</i>	58
Tablo 3. <i>İsm-i Mef'ûl Çekim Tablosu</i>	66
Tablo 4. <i>Diğer Fâillerin İsmu-l Mef'ûlleri</i>	68

BÖLÜM I

GİRİŞ

Arapça ve Türkçe, hem yapı hem de kaynak bakımından farklı iki dildir. Arapça, Hami-Sami dil ailesinin Sami kolundan gelen çekimli bir dil iken; Türkçe, Ural-Altay dil ailesinin Altay kolundan gelen sondan eklemeli bir dildir. Türkçe'de yeni bir kelime türetmek için kelime gövdesine birtakım yapım ekleri getirilir. Arapçada ise yeni bir kelime türetmek için sadece kelime sonuna değil, kelimenin başına, ortasına ve sonuna da ekler getirilebilir. İşte farklı dil ailelerine mensup olan bu diller, doğal olarak kendilerine has bir üsluba ve gramere sahiptirler.

Ana dili Türkçe olup Arapçayı yabancı dil olarak öğrenmek isteyen ya da ana dili Arapça olup Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmek isteyen kimselerin, hem farklı dil ailelerine ait hem de yapısal açıdan farklılıkları bulunan bu dilleri öğrenirken karşılaştıkları bazı zorluklar vardır. Bu zorluk çoğu zaman iki dildeki dilbilgisi kurallarının diller arasında yanlış aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Bunun en güzel örneklerini İmam Hatip Liselerindeki Arapça derslerinde gözlemlemek mümkündür. Ana dili Türkçe olan bir öğrenci Arapça dersinde çeviri yapacağı zaman Türkçe'de düzenli cümle kuruluşunu nasıl öğrendiyse Arapçaya çevirirken de aynı dizilişi uygular. Örneğin “Ayşe kitap okuyor.” gibi basit bir cümleyi Arapçaya çevirirken önce “özne” (Ayşe), sonra “nesne” (kitap) ve en sona da “yüklem” (okuyor) getirerek cümlenin çevirisini yapar. Çünkü Türkçede düzenli

cümle kurarken özne başa yüklem sona getirilir. Oysaki Arapçanın cümle kuruluşu Türkçe cümle kuruluşu ile örtüşmez ve yapılan gramer hataları genellikle bu tür yanlış aktarımlar nedeniyle meydana gelir. Diller arasındaki bu problem, karşıtsal çözümleme ile incelenir ve Lado'nun *Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers* adlı kitabı karşıtsal dilbilimin, diğer bir deyişle modern uygulamalı karşıtsal dilbilim çalışmalarının başlangıcı olarak bilinir. Lado (1957)'ya göre; yabancı dil öğrenmeye başlayan öğreniciye, öğrendiği bu yeni dilin kendi ana diliyle benzerlik gösteren özellikleri, aktarım yapabildiği ve öğrenim sürecinde bunu olumlu yönde kullanabildiği için ona kolay

gelecek, ana dilinden farklılık gösteren özellikleri ise aktarım yapıldığında olumlu sonuçlar elde edemediği ve buna bağlı olarak değişiklikler gerektirdiği için zor gelecektir (s. 59).

Bu çalışmada, Türkçe dilbilgisi alanında önemli bir yere sahip olan ve “*fiilimsiler*” başlığı altında ele alınan “*sıfat-fiiller*” konusu ele alındıktan sonra Arapçadaki kullanımına yer verilecektir. Amaç, her iki dildeki yanlış aktarımları ve yapılan tercüme hatalarını fark ettirmektir.

1.1. Problem Durumu

Zengin bir dil olan Türkçe'nin önemli dilbilgisi konularından biri de *fiilimsiler* başlığı altında ele alınan *sıfat-fiiller* konusudur. Türkçede konuşma ya da yazma alanında sıkça kullanılan sıfat-fiiller, çoğu kez araştırma konusu olmuştur. Ancak yapılmış araştırmaların, çağdaş Türk yazı dillerinde (Kırgız Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırım Türkçesi, Özbek Türkçesi, Karaçay-Malkar Türkçesi) sıfat-fiil ekleri ya da ünlü eserlerdeki (Yunus Emre'nin eserlerinde ve Şeyhi'nin Har-nâmesinde yapılmış çalışmalar gibi) sıfat-fiiller üzerine yapıldığı görülür. Sıfat-fiilleri iki dil arasında (Türkçe - İngilizce, Türkçe - Gürcüce gibi) karşılaştırma yaparak inceleyenler de mevcuttur. Fakat Türkçe - Arapça

arasında sıfat-fiillerin karşılaştırmalı olarak incelenmemiş olması bu alandaki önemli bir eksikliktir.

Bu çalışmada sıfat-fiillerin gramer özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınarak ve her iki dilde konu ile ilgili çeşitli örnekler verilerek konuya açıklık getirilmiş, Türkçe ve Arapçanın farklı dilbilgisi özelliklerine sahip olmaları nedeniyle benzerliklerden çok farklılıklar üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada karşıtsal çözümleme yöntemi kullanılarak ilk önce iki dilin gramer kuralları incelenmiş, daha sonra karşılaştırma yapılarak ortaya çıkan benzerlik ve farklılıklar tespit edilmiştir.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada amaç, ana dili Türkçe olup hedef dil olarak Arapça öğrenmek isteyen ya da ana dili Arapça olup Türkçe öğrenmek isteyen kişilerin, sıfat-fiiller konusundaki karşılaşılabilecekleri sorunların önüne geçmek için her iki dildeki sıfat-fiilleri kapsamlı bir şekilde ele alarak, konu ile ilgili yanlış anlamaların önüne geçmek ve bu konuya katkı sağlamaktır.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada, Türkçe dilbilgisinde sıkça kullanılan ve önemli bir yer işgal eden “sıfat-fiil” konusu, Arap dilindeki karşılığı olan “ism-i mevsûl, ism-i fâil ve ism-i mefûl” ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için her iki dilin gramer ve dil yapıları dikkate alınarak gerekli açıklamalar yapılmış, kolay anlaşılır örnekler verilmiştir. Çalışmanın hedefine ulaşabilmesi için bu alanda yazılmış dilbilgisi kitapları, makale ve tezlerle sınırlandırılmıştır.

1.4. Tanımlar/Terimler

Dil: İnsanların iletişim kurabilmek için sözle ya da bedenle gerçekleştirdikleri anlaşmayı sağlayan bir araçtır.

Ana dil: Bireyin dünyaya geldiği toplumda konuşulmakta olan halihazırdaki dilidir.

Yabancı dil: Bireyin ana dili dışında eğitim, iş vb. amaçları için öğrenmek istedikleri dildir.

Sıfat-fiil: Türkçe bir fiil kökü ya da gövdesinin belirli yapım ve çekim ekleri getirildikten sonra fiil özelliğini kaybederek sıfatlaşmasıdır. Genel kabul görmüş bu ekler “ –an, -ası, -mez, -ar, -dik, -ecek, -miş” ekleridir.

İsm-u fâil (اسْمُ الْفَاعِلِ): Arapçada üç harfli fiillerde (فَاعِلٌ) kalıbı, mezt (harf sayısı artırılmış) fiillerde ise muzari fiilin başındaki muzarat harfi atıldıktan sonra yerine dammeli bir مُ harfi getirilip, sondan bir önceki harfinin harekesi de kesra yapılarak türetilen, “*etken ortaç*” adıyla Türkçeye çevrilen müştak (türemiş) isimlerdir.

İsm-u mefʿûl (إِسْمُ الْمَفْعُول): Bir fiilin işaret ettiği işten etkilenen, Arapçada üç harfli fiillerde (مَفْعُولُ) kalıbı, mezt fiillerde ise muzari fiilin başındaki muzarat harfi atıldıktan sonra yerine dammeli bir م harfi getirilip, sondan bir önceki harfinin harekesi de fetha yapılarak türetilen, “*edilgen ortaç*” adıyla Türkçeye çevrilen müştak isimlerdir.

Müştak: Türetilmiş kelime demektir. Bu kelimeler fiilden türetilen (ism-u fâil, ism-u mef'ûl, mübalağa gibi) isimlerdir. Sözelimi جَلَسَ، كَتَبَ، نَذَرَ kelimeleri نَادِرٌ، مُعَلِّمٌ kelimeleri عِلْمٌ fiillerinden türetilmiş müştak isimlerden birkaçıdır.

BÖLÜM II

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Sıfat-fiil konusunda karşıtsal çözümleme yöntemi ile yapılmış çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmada Arapça ve Türkçedeki sıfat-fiiller, cümle içerisinde kullanılışı, sıfat-fiilin yapılışı bakımından bir bütünlük içerisinde incelenmiştir. Ayrıca sıfat-fiil gruplarına da yer verilmiştir.

Bu alanda yapılmış çalışmalar, öncelikle ana dilin gramerini anlamayı daha sonra öğrenilecek hedef dili ana diliyle karşılaştırarak öğrenmeyi öngörür. Bu yüzden karşıtsal dil çalışmaları, hem ana dili hem de hedef dili bir arada incelemeyi esas alır.

Konuyla ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bunlardan bazıları: Emrullah İşler tarafından yazılmış olan “Arapça ve Türkçe ortaçlar -karşıtsal çözümleme - (2002)”, “Arapça ve Türkçe Zamanlar– karşıtsal çözümleme (2003)”; Tahirhan Aydın’a ait “Arapça ve Türkçede sesler – karşıtsal çözümleme - adlı makaleler;

Caştegin Turgunbayev’in “Kırgız Türkçesindeki sıfat-fiil ekleri (şekil-anlam-işlev ve Türkiye Türkçesi ile karşılaştırma) (2002)”, Şefık Yücel Kıvırcık’ın “Türkçedeki bazı bileşik yapıların (isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil) yabancı dil olarak öğretiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri (2004)”, Serap Ağlamaz’ın “Türk lehçelerinde fiilimsiler ve fiilimsi yapılar (sıfat-fiilli yapıların karşılaştırmalı incelenmesi) (2006)”, Betül Can’ın “

Arapça öğretiminde harf-i cerler, kullanım alanları ve Türkçede ismin halleri – karşıtsal çözümleme – (2005)”, Ayşegül Seymen Koç’un “Arapça ve Türkçede zamirler – karşıtsal çözümleme – (2006)”, Figen Kervankaya’nın “Arapça ve İngilizce bağlaçların karşıtsal çözümleme yöntemiyle incelenmesi (2015)” ve Cemal Işık’a ait “Arapça ile Türkçe Arasındaki Temel Farklılıklar (2015)” adlı yüksek lisans tezleri sayılabilir.

Bu çalışma, Türkçe ile Arapçada bulunan sıfat-fiilleri karşılaştırmalı olarak incelemeye çalışmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2013, s. 79).

Tarama modeli, konu ile ilgili bilgilerin araştırılıp bir araya getirildikten sonra araştırmacının kendi gözlemlerini de ekleyerek yorum yapmasını gerektirir.

Çalışmada tarama modeline uygun olarak hem Arapça hem de Türkçe kaynaklar incelenmiştir. Türkçede, Doğan Aksan'ın "*Her yönüyle dil*", Muharrem Ergin'in "*Türk dil bilgisi*" ve "*Türk Dili*", Tahsin Banguoğlu'nun "*Türkçenin grameri*" ve Mehmet Sarı'nın "*Fakülte ve yüksekokullar için Türk dili*" adlı eserleri; Arapçada Abbas Hasan'ın "*en-Nahvu'l- vâfi*", İbn Hişâm'ın "*Şerhu Şuzûru'z-Zeheb*", "*Avdahu'l-Mesâlik ila Elfiyeti ibn Mâlik*", "*Şerhu katri'n-neda ve belli's-sada*", Mustafa el-Galâyînî'nin "*Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*", Mustafa el-Hâşimî'nin "*el-Kavâidu'l-esâsiyye li'l- lugati'l arabiyye*" adlı eserleri, başlıca kullanılan dilbilgisi kitaplarıdır.

3.2. Veri Toplama Yöntemi

Çalışmanın amacına ulaşabilmesi için hem Türkçe hem de Arapça dilbilgisi üzerine yazılmış yayınlar esas alınmıştır. Türkçe ve Arapça yazılmış dilbilgisi (Arapçada sarf ve nahiv) kitapları, bu konuda yapılmış lisansüstü çalışmalar, makaleler, Arapça ve Türkçe yapılmış çalışmalardan faydalanılarak bilgiler biraraya getirilmiş, bu bilgiler tasnif edildikten sonra iki dildeki karşılaştırma yapılmıştır.

Bu alanda yazılmış olup, faydalanılan makaleler şunlardır: Emrullah İşler “Arapça ve Türkçede ortaçlar – Karşıtsal çözümleme (2002)”, M. Akif Özdoğan “Arapçada ism-i fâ il ve işlevleri (2007)”, Ahmet Karadoğan “ Türkiye Türkçesinde yeni bir sıfat-fiil eki: -l (2008)”, Tahirhan Aydın “Arapça ve Türkçe’de sesler -karşıtsal çözümleme- (2010)”, Faruk Gürbüz “Fiilleri sıfat yapan ekler midir, kullanım mı? (2010)”, Cemal Işık “Arapça ve Türkçe arasındaki temel farklılıklar (2015)” ve Selma Gülsevin “-(Y)ACAK sıfat-fiil ekinin birleşik yapılardaki özel bir işlevi üzerine (2016)”.

BÖLÜM IV

TÜRKÇE VE ARAPÇANIN GENEL ÖZELLİKLERİ

4.1. Dil Nedir?

İnsanı, diğer varlıklardan ayıran en önemli özellik konuşabilmesidir. Konuşmak, insanı insan yapan niteliklerin başında gelir. Konuşma becerisini gerçekleştirmek ise ancak dil ile mümkündür. İnsan, hem duygu ve düşüncelerini, hem de bilim, teknik, sanat gibi konularda meydana gelen gelişmeleri aktarmak için dili kullanılır. Sosyal bir varlık olan ve toplum halinde yaşayan insanın kendi toplumu içinde edindiği dil, ana dilidir.

Ana dili, başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunulan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireylerin toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir (Aksan, 2000, s.81). Her ana dil, temel kuralları olan ve bu kurallar çerçevesinde öğrenilen ve öğretilen dildir. İnsanlar, çeşitli sebeplerle kendi ana dili dışında farklı bir dili öğrenmek isteyebilir. Bir dili öğrenirken o dile ait cümle yapılarının ve söz diziminin önemi büyüktür. İnsan, yabancı bir dili öğrenirken o dildeki kuralları, ana dilinin kuralları ile karşılaştırarak öğrenmeye çalışır. Bu durumda birtakım zorluklar yaşar. Çünkü her dilin kendine has kuralları ve söz dizimi bulunmaktadır. Buna rağmen bu karşılaştırma sırasında iki dil arasındaki benzerlikler öğrenme ve öğretmeyi kolaylaştırırken bu diller arasındaki farklılıklar zorlaştırır.

İşte yeni bir dili öğrenirken öncelikle kendi ana dilimize has kaidelere hâkim olmamız gerekir. Çünkü öğrenmek istediğimiz yabancı dildeki kurallar bizim dilimiz ile örtüşmediği zaman öğrenmede hatalar yapmak kaçınılmaz olur. Nitekim birey, bu hataya sık sık düşebilmekte, yabancı dil öğreniminde başarısız olmaktadır.

Kuşkusuz her dil kendine özgü bir yapıya sahiptir. Anadili farklı olan öğrenciler Arapçayı öğrenirken farklı güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Anadili Türkçe olan öğrenci Arapçayı öğrenirken bilinçli ya da bilinçsiz olarak kendi dilinden aktarımlarda bulunmaktadır. Yani hedef veya öğrenilmesi amaçlanan (Arapçayı) kendi anadilinin (Türkçenin) çerçevesine sokmaya çalışmaktadır. Türk öğrencilerinin Arapçayı öğrenirken karşılaştıkları güçlükler dilbilimsel açıdan kendilerine özgü özellikler taşıdığından, Türk öğretmenleri ve dilbilimcileri, Türk öğrencilerinin öğrendikleri yabancı dilin öğrenim güçlüklerini göz önünde tutarak, onlara özgü öğretim yöntemleri ve kullanılacak gereçler hazırlamalıdır (Aydın, 2010, s. 322).

Çeviri işinde başarılı olabilmek için her iki dilin anlatım yollarının ve olanaklarının çok iyi bilinmesi, önce metnin çok iyi anlaşılması, sonra da bunun öteki dilde nasıl en iyi biçimde anlatılabileceğinin kestirilmesi gerekir (Aksan, 2000, s. 77).

4.2. Türkçe ve Arapçanın Genel Özellikleri

Türkçe ve Arapçanın genel özelliklerini incelemeden önce yeryüzünde konuşulan çok sayıdaki dilin yapı ve köken bakımından nasıl kategorize edildiklerini ve bu gruptaki dillerin genel özelliklerini bilmek gerekir.

Dünyada konuşulan ve konuşulmuş olan dillerin genellikle iki açıdan, iki yönden sınıflandırılması gelenek olmuştur:

1. Biçim açısından
2. Kaynak (akrabalık ilişkileri) bakımından (Aksan, 2000, s. 103).

Bu sınıflandırmaya göre yapısı (biçimi) bakımından diller genel olarak üç guruba ayrılır: Tek Heceli (Yalınlayan) Diller, Bükümlü (Çekimli) Diller ve Eklemeli (Bağlantılı) Diller.

a) Tek Heceli Diller:

- * Bu dillerde kelimeler tek hecelidir.
- * Kelimelerin çekimli şekilleri yoktur, yani daima kök durumundadır.
- * Konuşmada ise birbirine çok benzeyen kelimeleri ayırt etmek için çok zengin bir vurgu sistemi oluşturulmuştur ki kelimelerin cümle içinde anlam kazanması, cümle içindeki bu sıralanışı ve vurgulanışı ile olur. Çince, Tibetçe gibi.

b) Bükümlü Diller:

- * Bu gruptaki dillerde ünsüzlerden oluşan kelime kökleri vardır.
- * Bu kökler başa (ön-ek), ortaya (iç-ek) veya sona (son-ek) ek alarak kendi içinde değişikliğe uğrar ve yeni anlamlar kazanırlar.
- * Ortaya çıkan bu yeni kelimeler, kelime kökündeki harflerin oluşturduğu anlamla ilgilidir. Arapça, İbranice gibi.

c) Eklemeli Diller:

- * Bu dillerde değişmez kelime kökleri vardır.
- * Bu köklerin önüne veya sonuna çeşitli ekler getirilmek suretiyle kelime yapımı ve çekimi gerçekleştirilir, yeni kelimeler elde edilir.
- * Ancak bu yapım ve çekim ekleri getirilirken kelime kökü asla değişmez.
- * Bunlara ön ek ve son ek denir. Türkçe, Korece gibi. (Türkçe sondan eklemeli bir dildir.)

Yapılmış sınıflandırmaya göre kaynak (köken) bakımından diller başlıca şöyle gruplandırılır:

a) Hint- Avrupa Dilleri: Asya ve Avrupa olmak üzere iki kola ayrılan Hint-Avrupa dil ailesi yüzlerce dil ve lehçe içeren dünyanın en geniş dil ailesidir.

1) Asya Kolu: Hint-İran dillerini içeren, Ari dilleri de denilen gruptur. Hintçe, Farsça, Ermenice gibi.

2) Avrupa Kolu: Germen, Roman ve Slav olmak üzere kendi içinde kollara ayrılan bu dil grubundaki diller:

Germen Dilleri: Almanca, Felemenkçe, İngilizce ve İskandinav Dilleri.

Roman Dilleri: Latince, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Rumence.

Slav Dilleri: Rusça, Bulgarca, Sırpça ve Lehçe.

b) Hami-Sami Dilleri: Adını, Nuh Peygamberin Ham ve Sam adındaki iki oğlundan alan bu gruptaki diller Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya yayılmış çeşitli topluluklarca konuşulan geniş bir dil grubudur. İki kola ayrılır:

1) Hami Dilleri: Eski Mısır dili, Kuş dili, Libya-Berber dili, Çad dili.

2) Sami Dilleri: Arapça, İbranice, Habeşçe, Akatça.

c) Bantu Dilleri: Orta ve Güney Afrika'daki kabilelerin konuştuğu diller bu grupta yer alır: Lingalaca, Swahili Kongoca gibi.

d) Çin-Tibet Dilleri: Çin ve Tibet Bölgelerinde konuşulan Doğu Asya dilleridir. Çince, Tibetçe, Burmaca gibi.

e) Kafkas Dilleri: Gürcüce, Çerkezce bu guruba giren başlıca dillerdir.

f) Ural- Altay Dilleri: Bu gruptaki diller de Ural ve Altay olmak üzere iki kola ayrılır:

1) Ural Dil Ailesi: Fince, Macarca, Ugorca ve Samoyetçe.

2) Altay Dil Ailesi: Türkçe, Moğolca, Korece, Japonca ve Mançu-Tunguzca.

Kaynak (köken) bakımından Türkçe Ural-Altay dil ailesinin Altay kolundandır. Biçim (yapı) açısından Altay dillerinin en önemli özelliği, bu dillerin bağlantılı oluşudur. Çekim

ve sözcük türetme son eklerle sağlanır. Altay dillerinde cinsiyet (genus) olmadığı için sözcükler biçim değişikliğine uğramaz (Aksan, 2000, s. 115).

Çeşitli türleri ve tanımları olmakla birlikte *bağlantı*'yı biz genel bir tanımla “başka başka biçimbirimlerin (morfemlerin) ve sözcüklerin birbirine bağlanması” biçiminde tanımlayabiliriz (Aksan, 2000, s. 105).

Burada bahsedilen bağlantı, dilin değişmez kelime köklerinin önüne veya sonuna çeşitli ekler getirilmek suretiyle yeni kelimeler elde edilmesidir. Her ne kadar bu ekler tek başlarına bir anlam ifade etmese de köke gelişigüzel eklenemezler. Öncelikle bu eklerin fiil gövdesine mi yoksa isim gövdesine mi getirileceği önemlidir. Çünkü yapım ekleri:

1. İsimden isim yapan ekler
2. İsimden fiil yapan ekler
3. Fiilden isim yapan ekler
4. Fiilden fiil yapan ekler olmak üzere dört çeşittir.

1. İsimden isim yapan ekler: İsim kök ya da gövdelerine eklenerek yeni isimler türetmeye yarayan eklerdir. *Baş-lık*, *tuz-luk*, *kitap-lık* gibi kelimelerin sonlarında bulunan *-lık*, *-luk*, eki gibi.

2. İsimden fiil yapan ekler: İsim kök ya da gövdelerine eklendiğinde fiil türetmeye yarayan eklerdir. *Baş-la-(mak)*, *tuz-la-(mak)* örneklerinde görülen *-la* eki gibi.

3. Fiilden isim yapan ekler: Fiil kök ya da gövdelerine eklendiğinde yeni isimler türetmeye yarayan eklerdir. *Böl-ge*, *gel-ir*, *sev-gi* kelimelerinin sonlarında bulunan *-ge*, *-ir*, *-gi* ekleri gibi.

4. Fiilden fiil yapan ekler: Fiil kök ya da gövdelerine eklenerek yeni fiiller türetmeye yarayan eklerdir. *Yürü-t*, *at-l-l*, *kaz-l* gibi kelimelerin sonlarında bulunan *-t*, *-(i)l*, *-l* eki gibi.

Türkçe sondan eklemeli bir dildir ve bu grubun tipik bir örneğidir. İşte kelime köküne getirilen ekler hangi tür ekler olursa olsun kelime kökünü asla değiştirmez. Örneğin dilimizdeki *bırak-* (fiil kökü) ve *çaba-* (isim kökü) kelimeleri ele alındığında:

Bırak - ı - l - mış

F.K. Y.S. F.F.Y.E. S.F.E. (Kartallıoğlu, 2007, s. 96)

Bu kelimedede “bırak-” fiil köküne yardımcı ses “-ı”, fiilden fiil yapma eki “-l” ve sıfat fiil eki “-mış” eklendiği halde kelime kökünde herhangi bir değişikliğin olmadığı görülür.

Çaba - la - dık - ı - m

İ.K. İ.F.Y.E. S.F.E. Y.S. t.l. ş.iye.e. (Kartallıoğlu, 2007, s. 100)

Bu kelimedede de “çaba-” isim köküne isimden fiil yapma eki “-la”, sıfat-fiil eki “-dık”, yardımcı ses “-ı” ve tekil I. şahıs iyelik eki “-m” eklendiği halde yine kelime kökünde herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Kaynak bakımından Arapça ise Hami-Sami dil ailesinin Sami kolundan, bükümlü bir dildir. Büküm, çekim sırasında kökün, özellikle kökteki ünlünün değişmesidir. Bu gruptaki dillerde kelime kökleri hem başa (ön-ek), hem ortaya (iç-ek), hem de sona (son-ek) ek alarak kendi içinde değişikliğe uğrar ve yeni anlamlar kazanırlar.

Örneğin:

نَصَرَ “O yardım etti.” (Mazi fiil)

يَنْصُرُ “O yardım eder. (Muzari fiil)

نَصْرًا “Yardım etmek.” (Mastar)

نَاصِرٌ “Yardım eden.” (İsm-u fâ’il)

مَنْصُورٌ “Yardım edilen.” (İsm-u mef’ûl)

Yukarıdaki kelimeler incelendiğinde hepsinin anlam bakımından birbirine bağlı anlamlar içerdiği muhakkaktır. Ancak her oluşturulan yeni kelimenin ya başında ya ortasında ya da sonunda yeni harfler eklenerek, ilk örnekteki نَصَرَ fiil kökünde değişiklikler olmuştur.

Köke eklenen bu eklerle türetilen yeni kelimeler, kelime kökündeki harflerin oluşturduğu anlamlarla ilgilidir.

Aynı durum adların çoğul biçimlerinde ve başka sözcüklerde de görülür. Örneğin Arapçada “şehir” anlamına gelen "مَدِينَة" kelimesi çoğul yapıldığında "مَدُن" şeklinde yazılır.

Ya da “okul” anlamına gelen "مَدْرَسَة" kelimesi çoğul yapıldığında "مَدَارِس" şeklinde yazılır.

Bu durumda kelimenin çoğul eki belirli bir ek değil, kelimedeki yapılan değişiklik ile olur. Türkçe gibi bağlantılı dillerde hiçbir zaman böyle bir değişmeye rastlanmazken bükümlü dillerde eylem kökündeki başkalaşmayla değişik kavramların yansıtılması ve çeşitli ilişkilerin kurulması sağlanmış olur. Arapça, bu dillerin tipik bir örneği sayılır.

Buraya kadar yapılmış olan açıklamalarda da görüldüğü gibi ele alınacak Türkçe ve Arapça hem yapı hem de köken bakımından oldukça farklı iki dildir. İşte bu iki farklı dil ailesine mensup Türkçe ve Arapça’da sıfat-fiiller nedir, nasıl kullanılır, cümle içindeki yeri ve önemi nedir? gibi konular araştırmanın temel eksenini teşkil edecektir.

BÖLÜM V

TÜRKÇEDE SIFAT-FİİLLER (ORTAÇLAR/PARTİSİPLER)

Sıfat-fiil ya da diğer adıyla ortaç, Türkçe bir fiil kökü ya da gövdesinin belirli yapım ekleri getirildikten sonra fiil özelliğini kaybederek sıfatlaşmasıdır. Türkçe, yapım ve çekim ekleri açısından oldukça zengin bir dildir. Öyle ki, Kaşgarlı Mahmut'un ilk İslami eserlerden biri olan "Divan-ı Lugati't Türk" adlı eserinde Türkçenin Arapçadan daha zengin bir dil olduğunu; Türkçeden Arapçaya, Arapçadan Türkçeye sözlük şeklinde yazarak bu iddiayı ispatlamaya çalışmıştır. Türkçenin zenginliğini sağlayan özelliklerinden biri de bu eklerin çokluğudur. Türkçede bir kelimeye getirilen çekim ya da yapım ekiyle yepyeni anlamları olan ve cümlede yeni görevler üstlenen kelimeler türetilir. Bu eklerden:

Yapım eki, eklendiği sözcüğün türünü ve anlamını değiştiren ektir.

Çekim ekleri ise; eklendiği sözcüğün anlamını ve yapısını değiştirmeyen ancak sözcükler arasında bağ kurmaya, sözcüklerin cümle içinde görev almasına; halini, şahsını, sayısını, zamanını belirtmeye yarayan, yani cümle kuruluşunu gerçekleştiren eklerdir.

Türkçe yapım ve çekim ekleri bir hayli fazladır. İşte bu eklerden sadece az bir kısmı fiil soylu bir kelimeye eklendiğinde sıfata dönüşür ve sıfat-fiil olur. Bunun için fiil köküne, dilbilimciler tarafından genel kabul görmüş bazı ekler getirilir. Türkçede bu eklerin en yaygın kullanılanları "-en, -esi, -mez, -(a)r, -dik, -ecek -miş" ekleridir. Bu eklerde dikkati

çeken şey zaman eklerini de kapsamasıdır. Sıfat-fiil yapmak için kullanılan –(a)r geniş zaman, -dik geçmiş zaman, -ecek gelecek zaman, -miş geçmiş zaman ekleridir.

Ancak çoğu dilbilimcinin kabul ettiği bu ekler dışında farklı birtakım eklerin de fiile getirilerek sıfat-fiil yapılabileceğini söyleyen araştırmacılar mevcuttur.

Araştırmanın bu bölümünde Türkçe’de sıfat-fiilin çeşitli tanımlarını ele aldıktan sonra sadece genel kabul görmüş sıfat-fiil eklerine değinilecektir, bunlar dışında varlığı kabul edilen sıfat-fiil eklerine değinilmeyecektir. Ayrıca sıfat-fiillerin çeşitleri ve cümle içindeki görevleri de incelenecektir. İlk önce sıfat-fiille ilgili yapılmış çeşitli tanımlar şu şekildedir:

Muharrem Ergin (2002) sıfat-fiiller için partisip terimini kullanır ve açıklar: “Partisipler nesnelerin hareket vasıflarını karşılayan fiil şekilleridir. Partisiplerin asıl isimlerden farkı nesneyi hareketine göre adlandırması, onu asıl varlığı ile şu ya da bu kalıcı vasfı ile değil, hareketi ile ifade etmesidir. Onun için partisiplere fiillerin isim şekilleri, *isim-fiil* diyebiliriz” (s. 333).

Banguoğlu (2004) “Sıfat-fiil fiilin zamana bağlı olarak kavramını sıfatlaştıran bir şeklidir. Zaman anlatımı taşımaları yönünden ad-fiillerden ayrılırlar. Fakat yatık fiil¹ olarak ve ad-fiiller gibi olumsuz ve edilen görüşlerine girerler” demiştir (s. 422).

Bu iki tanıma bakıldığında, Ergin’in sıfat-fiilleri isim-fiil olarak da adlandırılabilceğini söylemesine karşılık Banguoğlu, sıfat-fiilin zaman anlamı taşıması yönünden ad-fiillerden ayrıldığını söylemiştir. Bu durumda ad-fiiller nelerdir ve nasıl kullanılırlar?

Ad-fiiller, fiile “-me”, “-ma”, “-mek”, “-mak”, “-ış”, “-iş”, “-uş”, “-üş” ekleri getirilerek yapılır ve fiilin isim halidir.

¹ Fiilin isimleşmiş şekilleri sayılan yatık fiiller fiil kişi ekleri almazlar (fakat ad olarak iyelik ekleri alanlar vardır) ve ancak tamamlanmamış bir yargıya yüklem olurlar (Banguoğlu, 1990, s. 419).

Örneğin;

“Şiir okuyuşuna bayıldım.”

“Bir ünlüyle tanışmayı ben de isterim.”

“Mutfağı güzelce temizlemenizi istiyorum.”

“Bir gülüşü yeter.”

“Mektup yazmak eskilerde kaldı.”

Cümlelerinde altı çizili -uş, -ış, -me, -üş, -mak ekleri fiillere gelerek onları isimleştirmiştir.

Dolayısıyla bunlar ad-fiillerdir. Ayrıca niteledikleri herhangi bir isim olmadığı için sıfat anlamı da taşımazlar ve bu durumda sıfat-fiil olarak kabul edilemezler.

Fakat burada fiile getirilen olumsuzluk eki “-me”, “-ma” ile ad-fiile getirilen “-me”, “-ma” da karıştırılmamalıdır.

“O vazoyu sakın kırma.”

“Odunları kırma işi, kolay bir iş değildir.”

“Geç kaldın. Ortalığı toplma.”

“Odayı toplma görevi büyük kardeşe verildi.”

Cümlelerine baktığımızda “kırma” kelimesine getirilmiş olan “-ma” eki 1. cümlede *olumsuzluk eki* iken 2. cümledeki “-ma” eki, *ad-fiil* ekidir. Yine “toplama” kelimesine getirilmiş olan “-ma” eki 3. cümlede *olumsuzluk eki* iken 4. cümledeki “-ma” eki, *ad-fiil* ekidir.

Bu iki tanım dışında yapılmış diğer bazı tanımlar şöyledir:

Kış ve Selçuk (2013) sıfat-fiili “Fiil anlamını yitirmeden cümle içinde genelde sıfat görevinde olan sözcüklerdir.” şeklinde tanımlar (s. 194).

Özlem Deniz Yılmaz (2009),’a göre sıfat fiil “Ortaç, fiil gövdesinin temsil ettiği eylemi nitelik imgesinde karşılayan, zaman ve edenlik anlam birimciliğine sahip fiil şeklidir” (s. 87).

Mehmet Sarı (2011) ise “Bir fiili zamana bağlı olarak sıfatlaştıran, fiili bir ismi niteler duruma getiren kelimelere sıfat-fiil denir.” şeklinde tanımlar (s. 132).

Türk dilinde sıfat-fiiller (ortaç) fiil tabanlarına getirilen eklerle kurulur, isimleri hareket bakımından niteleyen ve içinde zaman kavramı da bulunduran geçici sıfatlar yapar (Sella ve Mavropoulou, 2012, s. 1837).

Bu tanımlar da gösteriyor ki sıfat-fiiller:

1. Hareket özelliği taşırlar.
2. Zaman özelliği taşırlar.
3. Sıfat görevinde kullanılırlar.

“Yaz- dığ -ın mektupları bir solukta okudum.”

Cümlesinde “yaz-“ fiil köküne “-dık” eki ve “-ın” iyelik eki getirilmiş, ayrıca “mektupları” niteleneni de getirilerek sıfat-fiile dönüştürülmüştür.

“Söyle -diğ -in sözler hala aklımda.”

Cümlesinde de yine “söyle-“ fiil köküne “-dik” eki ve “-in” iyelik eki getirilmiş, “sözler” niteleneni de getirilerek fiilden türetilmiş bir sıfat-fiil olmuştur.

Sıfat-fiillerin ekleri ile ilgili hemen hemen her dilbilimci ve araştırmacı hemfikirdir. Nitekim sıfat-fiille ilgili genel tanımlar şöyledir:

Fiil kök ve gövdelerine sıfat-fiil ekleri gelerek sıfat-fiiller yapılır. Türkçede –an (-an, -en), -r, (ı)r, -ar (-ar, -er), -maz (-maz, -mez), -acak (-acak, -ecek), -mış (-mış, -miş, -muş, -müş),

-dik+ı (-dik, -dik, -duk, -dük, -tık, -tik, -tuk, -tük) ve -ası (-ası, -esi) ekleri sıfat-fiil yapan eklerdir (Leontiç, 2017, s. 72).

Günümüz Türkiye Türkçesindeki “-an, -ası, -maz, -ar, -dik, -acak, -mış” ekleri fiil kök veya gövdesine getirilerek ekin eklendiği fiile sıfat görevi yükleyebilir. Buna sıfat-fiil (partisip) denir (Alagöz Boyraz, 2018, s. 53).

Ortaçlar başlıca –en, -dik, -miş, -(e-i)r, -ecek ekleriyle yapılır (Gürbüz, 2010, s. 3).

Çokçetin ve Öztürk (1992) sıfat-fiili “Eylem tabanlarına getirilen “-en, -esi, -dik, -ecek, -miş, -r” ekleriyle yapılır. Akan (su), yıkılası (dünya), tanıdık (kişi), akacak (kan), tanınmış (adam), çalar (saat). Bu sözcükler, bir adı niteledikleri için “sıfat”; hareket ve zaman anlamlarını tümüyle yitirmedikleri için eylem niteliği gösterirler” (s. 192).

Genel olarak tanımlara bakıldığında ‘-en, -esi, -mez, -(a)r, -dik, -ecek –miş’ ekler, sıfat-fiil olarak genel kabul görmüş eklerdir. Aslında bu eklerin çoğu bildiğimiz zaman ekleridir. –(a)r geniş zaman eki, -dik ve –miş geçmiş zaman eki, -ecek gelecek zaman ekleridir. Sıfat-fiil yapmak için kullanılan bu ekler, sıfatlaşan kelimenin zaman kavramını taşımasını sağlar. Ancak sıfata dönüşen bir fiil, artık fiil özelliğini kaybettiği için isim gibi durum eklerini ve iyelik eklerini de alabilir.

Ör. yaz-ıl-an+ lar, yaz-ıl-an+a, yaz-dık (ğ)+ım (Leontiç, 2017, s. 72).

Bu üç örnekte de aynı fiil kökü kullanılmış; ancak 1. örnekte “-an” sıfat-fiil ekinden sonra “-lar” çoğul eki, 2. örnekte “-a” durum eki, 3. örnekte de “-ım” iyelik eki getirilmiştir. Görülüyor ki sıfat-fiiller, fiil özelliklerini kaybettikleri için isim durum eklerini ve iyelik eklerini alabilmektedirler.

Ortaçlar bir yandan bir ismi nitelediği için sıfat, diğer yandan özne, nesne ve tümleç aldığı için fiil olan kelimelerdir. Kısaca ortaçlar fiillerin sıfat olarak kullanılması hadisesidir. Örneğin *yemek yiyen çocuk* cümlesinde *yiyen* kelimesi ortaçtır. Bu ortaç bir yandan hem

nesne (*yemek*), hem de özne (*çocuk*) aldığı için fiil, diğer yandan cümleinin öznesi olan *çocuk*'u nitelediği için sıfattır (İşler, 2002, s. 102).

Buraya kadar yapılmış olan tanımlar incelendiğinde Türkçe'de bu eklerin en yaygın kullanılanlarının '-en, -esi, -mez, -(a)r, -dik, -ecek –miş' ekleri olduğu görülür. Ancak çoğu dilbilimcinin kabul ettiği bu ekler dışında farklı birtakım eklerin de fiile getirilerek sıfat-fiil yapılabileceğini söyleyenler de mevcuttur.

Ahmet Karadoğan (2008) "sıfat-fiil ekleri arasında gösterilmeyen fiilden isim yapan –I ekinin de sıfat-fiil eki sayılması gerektiği" ni söylemiş ve bunu Türkiye Türkçesiyle yazılmış çeşitli metinlerden seçilen örneklerle ispata gitmiştir ve verdiği örneklerden birkaçı şu şekildedir (s. 57).

-İçeri girdi; [(komşunun kuyusundan taşma bir su ayağından kuvvet alan bodur kabaklar dizili) (bir bahçe)]si ve iki yer odası vardı (R. H. Karay, Yatık Emine, MH).

-Bahçeden geçerken hareli bir dokuma çarşafa sımsıkı bürünmüş, [(yüzü iki katlı peçeyle kapalı) (bir kadın)]a tesadüf ettim (R. N. Güntekin, ÇK).

-Oğlan odadaki, [(duvara oyulu) (bir dolap)]tan yepyeni bir tabanca çıkardı babasına verdi (Y. Kemal, İM 1).

-Yüzlerce, belki binlerce senelik zeytin ağaçlarının arasında uzanan, çukur, [(iki yanı böğürtlen ve hayıtlarla örülü) (yol)]da ağır ağır yürüyordum (S. Ali, Hasanboğuldu, BÖ 2).

"Örnek cümlelerde altı çizili kısımlar –I ile türemiş sıfat-fiilleri ve ona bağlı tamlayıcıları göstermektedir. Ayraç içindeki kısımlar ise [(yardımcı unsur/sıfat) (asıl unsur/ isim)] biçiminde sıfat tamlamasını göstermektedir." der ve yazısını şu cümle ile bitirir:

Sonuç olarak şunlar söylenebilir: Şimdiye kadar Türkiye Türkçesinin sıfat-fiil ekleri arasında gösterilmeyen –I eki, kalıcı isimler türetebildiği gibi –I ile türetilmiş edilgen çatılı fiillerde tipik bir sıfat-fiil eki olarak da kullanılabilmektedir. Bu yüzden dil bilgisi

kitaplarında bu ek hem fiilden isim yapan ekler başlığında hem de sıfat-fiil ekleri başlığında incelenmelidir (Karadoğan, 2008, s. 62).

Ediksun'dan aktaran Yücel (2015)'in belirttiği üzere “ **-(e)k** eki - işlek eklerden biridir. Ünlü ile biten fiillerde, **-k** şekli eklenir, ünsüzle biten fiillerden sonra sondaki ünlüye göre **-ak**, **-ek** şekilleri eklenir. Söz konusu ek çokluk, bolluk anlamı veren sıfatları yapar: *sula-k (arazi)*, *kur(u) -(a)k (iklim)*, *kıvr -(a)k (hareket)*, *ürk-(e)k (kedi)*, *parla-k (maden)*, *sars-(a)k (vücut)* (s. 423).

Diğer taraftan, sıfat-fiil eklerinin öteki fiilden isim yapan eklerden farklılaşan önemli bir yönü vardır. Bu ekler her ne kadar fiilleri isimleştirirler de eklendikleri fiil tabanının tamlayıcı alabilme özelliğini kaybettirmezler. Hâlbuki bir fiil, diğer fiilden isim yapan eklerle isimleştikten sonra artık tamlayıcı alamaz. Hatta fiilden isim yapan eklerden bazıları da sıfat olarak kullanılabilen kelimeler türetmelerine rağmen eklendikleri fiillerin tamlayıcı alabilme özelliklerini yok ettikleri için sıfat-fiil eki sayılamazlar.

Bu kelimenin fiilden türemiş olması da durumu değiştirmez. Bütün bunlardan sonra, bir ekin sıfat-fiil eki sayılabilmesi için iki önemli ölçüt olduğu söylenebilir:

1. Fiillerden sıfat olarak kullanılabilen kelimeler türetebilmek.
2. Eklendiği fiili tür bakımından isimleştirmesine rağmen fiil tabanının tamlayıcı alabilme özelliğini korumak (Karadoğan, 2008, s. 57-58).

Sonuç olarak sıfat-fiil üzerine yapılan bu açıklamalardan hareketle sıfat-fiillerin fiil köklerine geldiği, eklendikleri fiillerin anlamlarını bozmadan onları sıfatlaştırdığı, tamlanan aldığı ve bu tamlananı nitelediği söylenebilir.

Genel kabul görmüş ortaçlar dışında başka bazı ortaçlar daha vardır². Ancak bu çalışmada ele alınan ortaçlar, herkes tarafından genel kabul görmüş ortaçlardır.

² Örneğin Muharrem Ergin, *-maz*, *-ası*, *-dı*, *-malı*, ve *-daçı* eklerinin; Tahsin Banguoğlu da *-ik*, *-ili* ve *-ici* eklerinin ortaç ekleri olduğunu belirtmiştir.

5.1. Sıfat-fiil Ekleri

Fiil işletme eklerinden biri olan sıfat-fiil (partisip) ekleri, çekim eki ile yapım eki arasında bir yer işgal eder. Hareket vasıflarını bildirmek suretiyle nesneleri karşılayan sıfat-fiiller bir çeşit isimdirler. Fakat bunlar, fiilden yapılmış isimlerden çok farklıdır. Fiilden yapılmış isimlere karşılık bunlara fiil isimleri denilebilir.

Fiilden yapılmış isimlere göre farklı bir durum gösteren sıfat-fiil ekleri esas olarak geçici isimler yaparlar. Bazen kalıcı isimler yaptıkları da olur (Gülensoy, 2010, s. 539). Sıfat-fiil eklerinin *düzen, keser, tanıdık, geçmiş, gelecek* gibi kalıcı isim yapabilme özellikleri vardır (Karadoğan, 2008, s. 57).

Ergin'e göre partisip ekleri:

-Geniş zaman partisipi

-Geçmiş zaman partisipi

-Gelecek zaman partisipi olarak sınıflandırılır. Ve partisip ekleri şunlardır:

1. -an, -en

Geniş zaman partisipidir: **gel-en, yap-an, başla-y-an** gibi.

2. -r

-ar, -er

Geniş zaman partisipidir: **geç-er (akçe), tut-ar (el), dayanıl-ı-r (şey)** gibi.

3. -mış, -miş, -muş, -müş

Geçmiş zaman partisipi yapar: **yan-mış (kömür), susa-mış (insan)** gibi.

4. -dık, -dik, -duk, -dük; -tık, -tik, -tuk, -tük

Geçmiş zaman partisipi yapar: **bil-dik, tanı-dık, geç-tiğ-i, koş-tuk-ları** gibi.

5. -acak, -ecek

Gelecek zaman partisipidir: **yat-acak (yer), veril-ecek (borç), bekle-y-eceğ-i, al-acağ-ı-nız** gibi.

6. -maz, -mez

Menfi geniş zaman partisipidir: **din-mez (ağrı), bit-mez tüken-mez (iş)** gibi.

7. -ası, -esi

Gelecek zaman partisipidir: **yıkıl-ası, ol-ası, çık-ası, geber-esi, ezil-esi** gibi. -acak, -ecek kadar işlek değildir. Daha çok hiddet ve bedduada kullanıldığı görülüyor.

8. -malı, -meli

Gelecek zaman partisipidir. Azeri ağızlarında canlıdır: **demeli söz** (denecek, diyecek söz), **öğmeli güzel** (övülecek güzel), gibi. **ağla-malı** (olmak) sözünde de bu partisip vardır (s. 309-310).

Banguoğlu'na göre sıfat-fiil ekleri:

- Geçmiş sıfat-fiilleri

- Hal sıfat-fiilleri

- Gelecek sıfat-fiilleri olarak sınıflandırılır. Ve sıfat-fiil ekleri şunlardır:

1. Geçmiş Sıfat-fiilleri:

–**miş** sıfat-fiilleri en çok geçişsiz ve edilgen fiil tabanlarından edilgen sıfat-fiilleri olurlar ve sıfat olarak kullanılırlar. **Geç-miş, düş-müş, kok-muş, kesil-miş, tanın-mış** gibi.

İyelik eki almazlar ve yüklemi oldukları iç cümleyi bütünüyle baş cümleinin unsurlarından birine sıfat yaparlar:

*“Bütün Anadolu’yu dolaş**mış** bir mühendisle tanıştık.”* gibi.

-dik sıfat-fiilleri dilimizde ayrı sıfat olarak az kullanılırlar (*bildik adam, olmadık iş, işitilmedik şeyler*). Yalın olarak daha çok olumsuz sıfat-fiil halinde kullanışlı görünürler:

“Devr eylemedik yer komadık bir nice yıldır.”

“Çalmadık kapı bırakmamış.”

“Saçı bitmedik yetimin hakkını yedi.” gibi.

-ik ve **-ili** ekleriyle yapılmış fiilden isimler de eski geçmiş sıfat-fiillerdir. Ve anlamca edilgen sıfat-fiillerini karşılarlar (*kesilmiş X kesik X kesili*). Ancak bu sonuncular olumsuz görünüşlerini kaybetmiş ve sözdiziminde sıfat-fiil işleyişinde gelişmemiş türemelerdir.

2. Şimdiki Zaman Sıfat-fiilleri:

-en sıfat-fiilleri oldukça sınırlanmış bir şimdiki zaman anlatımı ve salt kalıcı anlamı taşırlar. En geniş ölçüde sıfat ve şimdiki zaman sıfat-fiilleri olarak kullanılan bunlardır:

Geç-en yıl, bat-an güneş, satıl-an ev, sönme-y-en ateş.

-en sıfat-fiilleri –miş sıfat-fiilleri gibi iyelik eki almazlar ve yüklemi oldukları iç cümleyi bütünüyle baş cümleinin unsurlarından birine sıfat yaparlar:

“Bu evi yapan usta Bursa’ya gitti.”

-ici sıfat-fiilleri süreklilik, alışkanlık, tabiat ve meslek halinde kılıcı anlamı taşırlar:

Üz-ücü haber, ye-y-ici adam, yır-t-ıcı hayvan, gez-ici öğretmen gibi.

-ici sıfat-fiilleri –en sıfat-fiilleri gibi iyelik eki almaksızın yüklemi oldukları iç cümleye sıfat ve zamir karakteri verirler:

“Aliyi koruyucu bir ifade vermiş.”

İsyanı kışkırtıcı ele geçmedi.”

“Peşin alıcıyı tercih ederiz.” gibi.

-ir sıfat-fiilleri (bazı köklerde –er) daha az sınırlanmış bir şimdiki zaman anlatımı ve daha nispi bir kılıcı anlamı taşırlar. Olumsuz görünüşleri –mez eki ile yapılır. Sıfat olarak daha çok belli adları vasıflarlar: **gül-er yüz, içil-ir su, ol-ur iş, yen-ir ayva, çık-maz hesap, şaka bil-mez adam** gibi.

-ir sıfat-fiilleri de iyelik eki almaksızın iç cümlede yüklem olurlar ve baş cümlede bir unsura sıfat olurlar:

“Emeğini karşılar bir ücret vereceksin.”

3. Gelecek Sıfat-fiilleri:

-ecek sıfat-fiilleri salt bir gelecek zaman anlatımı ve bir mahsusluk anlamı taşırlar: **gel-ecek konuk, çıkıl-acak kapı**.

-ecek sıfat-fiilleri sözdiziminde –dik sıfat-fiiline benzer ve onlar kadar geniş bir kullanışa sahiptirler. Denebilir ki o geçmiş zaman sıfat-fiillerinin gelecek zamanda bir paralelini meydana getirir.

-esi ekiyle yapılan fiilden isimler de **yıkıl-ası, öl-esi-ye, gör-esi gelmek** eski sıfat-fiillerdir ve anlamca –ecek sıfat-fiillerini karşılarlar. Ancak sözdizimi işleyişlerini kaybetmişler, dönüşmüş kullanışlarda kalmışlardır (s. 422-427).

“Burası yaşanması bir doğa parçasıydı.”

Bu durumda Ergin’e göre dokuz tane sıfat-fiil eki vardır: -en, -ar, -mış, -dık, -acak, -maz, -esi, -di, -malı; Banguoğlu’na göre de dokuz sıfat-fiil eki vardır: -en, -ir, -miş, -dik, -ecek, -esi, -ik, -ili ve –ici.

5.2. İsim Fiilin Partisipi

-i fiili bu partisip eklerinden yalnız –**dük** ekini alır: **ne-i-düğ-ü belir-siz** misalinde olduğu gibi. Bu kullanım da azalmıştır (Ergin, 2009, s. 309-310).

Geniş bir partisip sistemine sahip bulunan Türkçede, fiili isim şeklinde ifade eden, hareketi isim kalıbına sokan bu kelime çeşidi Türk cümlesine büyük bir sadelik vermekte, birçok dillerin birleşik cümlelerle karşıladıkları ifadelerin, Türkçenin yine zengin olan gerundium sistemi ile birlikte, yardımcı cümlelerden uzak basit cümlelerle karşılanmasını sağlamaktadır (Ergin, 2002, s. 333-334).

5.3. Ortaçların Taşıdıkları Zaman Anlamlarına Göre Sınıflandırılması

Muharrem Ergin sıfat-fiilleri üç ana başlıkta incelerken Vefa Çokçetin ve Melahat Öztürk dört başlıkta inceler. Yine Tahsin Banguoğlu sıfat-fiilleri geçmiş sıfat-fiilleri, şimdiki zaman sıfat-fiilleri ve gelecek zaman sıfat-fiilleri olarak sınıflandırır. Muharrem Ergin ise sıfat-fiilleri geniş zaman partisipi, geçmiş zaman partisipi ve gelecek zaman partisipi olarak sınıflandırır.

Dilbilimcilerin ortak görüşüne göre kabul görmüş partisip sınıflandırması şu şekildedir:

5.3.1. Geçmiş Zaman Bildiren Ortaçlar

Geçmiş zamanı ifade eden bu ortaçlar:

1. “-dik” ve “-miş” ekleriyle türerler.

Bu ortaçlar, düşündürdükleri kavramların geçmişte ortaya çıkan niteliklerini bildirirler.

Bir tanıdık ses duysam şimdi,

Geçmiş günlerin içinden.

Senelerden beri silinmemiş, rendelenmemiş ve yer yer mürekkep lekelerine bulanmış olan masanın üzerinde beyaz ve yuvarlak bir hokka, tuzluğa benzeyen bir rıhdan ve uçları kırılmış iki kamyş kalem duruyordu (Ali, 2011, s. 150).

...tuluunu (doğmasını) beklediği ümit güneşini görmeye çalışarak; derin, uzun bir tesliyet(avunma) uykusuyla uyu!..” diye içinden bir ninni söyler gibidir (Uşaklıgil, 2016, s. 79).

“-miş” eki sıfat-fiil olarak kullanıldığında bu ekle kurulmuş çekimli fiillerde olduğu gibi başkasından duyma, sonradan fark etme gibi bir işlev görmez. Geçmiş zaman bildirir. Adeta “-dı” ekinin sıfat-fiil hâli gibidir (Gülsevin, 2016, s. 180).

“Yaprakları dökülmüş ağaçlar gibi, sessiz ve hüznüydü.”

“Yarın bu saatlerde Ankara’ya inmiş olacağım.”

2. Bu ortaçların olumsuz biçimleri de yaygındır.

Olmadık işler açtın başıma.

Duyulmamış acılar çekiyorum şimdi.

3. Bu ortaçlar ad göreviyle kullanılabilir.

Bu akşam tanıdıklara gideceğiz.

Geçmişini araştırdın mı?

4. “-miş” ve “-dik(di+k)” eylem çekim ekleri olup ortaç türettikleri zaman yapım eki niteliği kazanırlar.

O gün kumsala çıkmadık. (eylem)

Çıkmadık candan ümit kesilmez. (ortaç)

5.3.2. Gelecek Zaman Bildiren Ortaçlar

Gelecek zamanı ifade eden bu ortaçlar:

1.“-ecek” ve “-esi” ekleriyle türetilir. Bu ortaçlar düşündürdükleri kavramların gelecekte gerçekleşecek niteliklerini bildirirler. “-esi” ekiyle türemiş ortaçlar, “olumsuz dilek” anlamı taşırlar.

Daha çok yapılacak iş var.

Tutulası dilim nasıl söyledi bunları?

Mektebe giderken babasından para alan bir çocuk gibi zevcenizin arada bir size bahşedeceği sadakalarla mesut olacağınıza inanıyor musunuz? (Sefa, 2018, s. 183).

2.“-ecek” ekinin olumsuzuyla türemiş ortaçlar da çok yaygındır.

Okunmayacak kitabı nereden aldın?

3. Bu ortaçlar da ad göreviyle kullanılabilirler.

Kör olasıcalar, nasıl kıydılar sana!

Yakacağımız çok az kalmış.

4.“-ecek” eylem çekim ekleri olup ortaç türettikleri zaman yapım eki niteliği kazanırlar.

Ahmet sobayı yakacak. (eylem)

Yakacak odun kalmamış. (ortaç)

5.3.3. Geniş Zaman Bildiren Ortaçlar

Geniş zamanı ifade eden bu ortaçlar:

1. “-r”, “-en” ekleriyle türetilir. Bu ortaçların düşündürdüğü yargılar, genellikle, her zaman geçerlidir:

Güler yüzlü insanlar sevilir. (Dün, bugün, yarın)

İşleyen demir pas tutmaz.

Binaların üstünden, caminin avlusundaki ağaçlardan salkım salkım insan kütleleri sarkıyor, bunun üstünden beyaz minarelerden uzanan siyah bayraklar bazen halkın başına, bazen güvercin bulutlu mavi göğe uçuyordu (Adıvar, 2018, s. 40).

...kardeşini yalnız bırakarak, hatta geç kalmak korkusuyla mangalın kenarına sürülen parlak sarı cezveden hissesini almayarak bu gece seferleri için aldığı muşamba paltosunu giyer,...(Uşaklıgil, 2016, s. 77).

...birbirlerine fedakarlıklar ederek yaşayanları seyirden duyduğum hazla derin ve rüyasız bir uykuya dalacaktım (Abasıyanık, 2012, s. 70).

2. Geniş zaman olumsuzluk eki “-mez” ile yapılan ortaçlar da çok yaygındır.

Utanmaz (adam), görünmez (kaza)

Teslimiyet anında manaları bilinmez kelimelerin, manaları bilinenlerle beraber bir rüzgar, bir buğu, bir ahenk halinde sonsuzluğa pencere açan tesiri... (Kısakürek, 2015, s. 68).

3. Geniş zamanın olumlu ve olumsuz ile ikilenen eylemler de ortaç olarak kullanılabilir.

Olur olmaz laflar söylüyorsun.

4. Bu ortaçlar da ad göreviyle kullanılabilirler.

Düşenin dostu olmaz.

Kendi düşen ağlamaz.

5. Bu ortaçlar cümlede asıl yargıya bağlanarak geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman anlamı yansıtabilirler.

Sınıfını geçen çocukları tatile gönderdiler. (Geçmiş zaman)

Şiir okuyan genci ilgiyle dinliyorlar. (Şimdiki zaman)

Bizi dinleyen biri çıkarsa derdimizi anlatacağız. (Gelecek zaman)

Vefa Çokçetin ve Melahat Öztürk 'e “-dik” ve “-ecek” eklerinden sonra iyelik eki alan ortaçlar “belirtme” görevi üstlendikleri için “belirtme ortaçları” olarak sınıflandırılır ve geçmiş zaman ile gelecek zaman anlamı taşıyan sıfat-fiiller türetirler.

5.3.4. Belirtme Ortaçları

Özel yapıli ortaçlardır. “-dik” ve “-ecek” eklerinden sonra iyelik eki alarak türeyen bu ortaçlar “belirtme sıfatı” görevi üstlenir

1.“-dik + iyelik eki” ile çekimlenenlerde geçmiş zaman; “-ecek + iyelik eki” ile çekimlenenlerde gelecek zaman anlamı görülür:

Söylediğın sözler beni üzdü. (geçmiş zaman anlamı)

Söyleyeceğın sözlere dikkat et! (gelecek zaman anlamı)

Yazdığınız bölümleri beğendim. (geçmiş zaman anlamı)

2. Bu ortaçlar da ad göreviyle kullanılabilir:

Söyleyeceklerini söyle de git. (söyleyeceğın sözleri)

Yazdıklarınızdan bir şey anlayamadım. (yazdığınız yazılardan)

3. Bu ortaçlar çekimli eylemlerle karıştırılmazlar; çünkü ekleri özel yapılidir. Sonlarındaki ekler eylemlerin kişı ekleri değil, iyelik ekleridir.

Yazdığınız bölümleri beğendim. (Sizin yazdığınız bölümleri)

Söylediğın sözler beni üzdü. (Senin söylediğın sözler)

4. Kimi kaynaklar, eylemlerden “-me/ -ma” ile türetilen ve sıfat göreviyle kullanılabilen adları, ortaçların arasında saymaktadır.

Kesme bardak, süzme yoğurt...

5. Bu sözcükler eylemlerden “-me/ -ma” ekiyle türemiş adlardır ve sıfat göreviyle kullanılmışlardır. Olumsuzlarını yapamayacağımıza göre, bunlar eylemsi olamaz.

Ortaçların olumsuzu “-me” ya da “-mez” ile yapılır:

Gezmedik yer kalmadı.

Bu uslanmaz çocuktan bıktım. (Çokçetin ve Öztürk, 1992, s. 193)

5.4. Sıfat-fiillerin Genel Özellikleri

1. Sıfat-fiil, fiilin cümlede sıfat görevinde kullanılmasıdır:

Yavrusunu yitiren kuşlar, sılasına döner gelir.

Bilinmez bir aydınlığa düştü gitti ölü güvercin.

“Yavrusunu yitiren kuşlar” ve “bilinmez bir aydınlık” sıfat tamlamalarıdır. “Nasıl?” sorusuna cevap vermektedirler.

2. Bazı sıfat-fiil ekleri, sıfat yapma özelliği dışında da kullanılabilir:

Aramızdaki mesafenin ne kadar olduğunu biliyor musunuz?

Misafirlere nereyi gezdireceğimize karar veremedik.

“Mesafenin ne kadar olduğunu” ve “nereyi gezdireceğimize” birer tamlama değildirler ve “Nasıl?” sorusuna da cevap vermemektedirler. Yani burada sıfattan bahsetmek doğru değildir.

3. Sıfat-fiiller, zarf görevinde de kullanılabilir:

Koşar adımlarla yanıma geldi.

4. Sıfat-fiillerin niteledikleri isimler düşebilir. Bu durumda sıfat-fiiller *adlaşmış sıfat* görevini yüklenir:

Çalışan kazanır. (Çalışan insanlar)

Ağlayanlar bir gün güler, aldırma gönül. (Ağlayan kişiler)

Giyilecekler ile atılacakları ayırdılar. (Giyilecek giysiler, atılacak giysiler)

5. Sıfat-fiiller cümle içinde çeşitli görevlerde (özne, tümleç, yüklem...) bulunabilirler:

Tecrübe görmüş aldanmaz. (Özne)

Başarı: “Başaracağım.” diyenindir. (Yüklem)

Kendilerine gösterilen boş masaya oturdular. (Dolaylı tümleç)

Şu ağlayan çocuğu görüyor musun? (Belirtili nesne)

Adam gülümser bir yüzle açtı kapıyı. (Zarf tümleci)

6. Sıfat-fiil eklerinden “-dık, -dik” ve “-acak, -ecek” ekleri kendinden sonra iyelik eki alabilir. Bu durumda kimi zaman ünsüz (k/g) yumuşaması görülür:

Sınavda bildiğim soruları bile cevaplayamadım.

Geleceğin günü sabırsızlıkla bekliyorum.

Ankara’da kalacağını bilseydim, çantayı hazırlardım.

Kimi sıfat-fiil ekleri ile haber kipi almış fiilleri karıştırmamak gerekir. Bunun için cümlelerin anlamına bakmak ve eklerin hangi işlevde olduğunu görmek gerekir.

Konuşmadık konu kalmadı. (“Konuşmak” fiili, sıfat görevinde olduğu için fiilimsidir.)

Hiçbir konuyu konuşmadık. (“Konuşmak” fiili, di’li geçmiş zamanla çekimlendiği için fiildir.)

Doğacak bebek için oda çoktan hazırlandı. (“Doğmak” fiili, sıfat görevinde olduğu için fiilimsidir.)

Bebek ne zaman doğacak? (“Doğmak”, fiili gelecek zaman kipiyle çekimlendiği için fiildir.)

Başa geldi olmaz işler. (“Olmak” fiili, sıfat görevinde olduğu için fiilimsidir.)

Böyle iş olmaz. (“Olmak” fiili, geniş zamanın olumsuzuyla çekimlendiği için fiildir.)

5.5. Sıfat-fiil Grubu

Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur (Karahan, 2010, s. 53-54).

Leyla Karahan'a göre sıfat-fiil grubunun özellikleri:

a) Grubun ana unsuru sıfat-fiildir, genellikle sonda bulunur. Fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur.

Özellikleri:

1) Grubun ana unsuru sıfat-fiildir, genellikle sonda bulunur. Fiile dayalı bütün gruplara olduğu gibi bu grupta da yüklem görevi yapan sıfat-fiilin anlamı, *özne, nesne, yer tamlayıcısı* ve *zarf* adı verilen öğelerle tamamlanır. Yüklem olan sıfat-fiil *yargı* bildirmez.

Eski İstanbul'un güzel semtlerini yaratan(Türklük) Yahya Kemal Beyatlı

b.li nesne yüklem

Bu anı ışıklarla Türk eden (sizlersiniz) Yahya Kemal Beyatlı

b.li nesne/ zarf/ yüklem

Yüksek burcun demir saçaklı küçük penceresinden ufukları ormanlarla çevrilmiş ıssız

yer tamlayıcısı

yer tamlayıcısı

vadiye dalgın dalgın bakan (Barhan Bey) Ömer Seyfettin

zarf yüklem

2) Sıfat-fiilin grup içindeki yeri özellikle konuşma ve şiir dilinde değişebilir.

Çiçeklendiği gün sabır ağacı

Gerçeklenir dilde bütün dilekler. (Coşku Ertepinar)

Kimse bilmez nasıl özlediğimi

Küçük şehirdeki dostlarımı. (Coşku Ertepinar)

3) Bu grupta özne az kullanılır. Özne olan unsur iyelik eki taşır.

Bütün hayalleri yıkılmış (insanlar)

4) Ortak bir sıfat-fiille kurulmuş bazı gruplarda sıfat-fiil tekrar edilmez.

Tiyatroya sık sık (giden), sinemaya da ara sıra giden (gençler)

5) Sıfat-fiil grubu, söz dizimi içinde isim, sıfat ve zarf görevi yapar.

Sıcak yaz aylarını geçirmek için deniz kenarlarına, kırlara, tepelere kaçanlar, şimdi birer birer kışlıklarına dönüyorlar. (Ahmet Haşim) (isim)

Mısralarında nağme hissedilmeyen bir manzume (Yahya Kemal Beyatlı) (sıfat)

Her mevsimiyle insanı ayrı ayrı saran bunca güzellik (Cahit Sıtkı Tarancı) (sıfat)

Başını önüne eğmiş oturuyordu. (zarf)

6) “*Vatansever, çöpçatan, cankurtaran*” gibi bazı birleşik kelimeler, sıfat-fiil grubu kuruluşundandır.

7) Grubun vurgusu, sıfat-fiilden önceki unsur üzerindedir.

5.6. Sıfat-fiillerin Cümle İçindeki Görevleri

Ortaçlar cümlede tamlama halinde *özne, nesne, tümleç* ve *yüklem* olabilirler:

a) Yüklem Olabilen Dil Birlikleri:

Yüklem, bir cümlenin iki temel ögesinden biridir. Cümledeki işi, oluşu bildiren kelimedir.

Bir cümle yüklemsiz olamaz. Yüklem, fiil ya da ismin çekimlenmesiyle yapılır.

“Babam dün Ankara’ya gitti.” cümlesinde yüklem, “gitti” fiilidir.

“Teyzem, çocuğunu çok merak ediyordu.” cümlesinde yüklem, “merak ediyordu” birleşik fiilidir.

“Arkadaşımmın kitabı, çekmecenin gözündeymiş.” cümlesinde yüklem, “çekmecenin gözündeymiş” isim tamlamasıdır.

Örneklerden de anlaşıldığı üzere yüklem, tek kelime olmayabilir. Tamlamalar da yüklem olabilir.

Ortaçlar, tamlama biçiminde ve ekeylem yardımıyla yüklem olabilir (Çokçetin ve Öztürk, 1992, s. 260).

Eser verebilenler, çalışan insanlardır.

Başarı: “Başaracağım.” diyenindir.

b) Özne Olabilen Dil Birlikleri:

Özne, bir cümlemin iki temel ögesinden bir diğeridir. Bir cümle yüklemsiz olamaz; ancak öznesiz olabilir. Özne, cümlede üç farklı şekilde gelebilir:

1) Gerçek özne: Bir cümlede yüklemmin gösterdiği işi yapan, açıkça belirtildiyse gerçek öznedir. “Ayla kitap okuyor.” cümlesinde işi yapan Ayla’dır ve cümlede açıkça belirtilmektedir.

2) Gizli özne: Bir cümlede yüklemmin gösterdiği işi yapan açıkça belirtilmiyor, yüklemmin çekiminden anlaşılıyorsa gizli öznedir. “Dün çok sıkıldım.” cümlesinde özne, açıkça belirtilmemiş ama “kim?” sorusuna “ben” cevabı verilebildiği için gizli öznedir.

3) Sözde özne: Bir cümlede yüklemmin gösterdiği işin kim tarafından yapıldığı belli değilse o cümlelerde işten etkilenen unsur özne kabul edilir. Böyle özneler sözde özne denir.

“Kapı kapandı.” cümlesinde işin kim tarafından yapıldığı belli değildir. Ancak cümleye “ne?” sorusu sorulduğunda verilen cevap sözde öznedir.

Ayrıca;

“Babam dün Ankara’ya gitti.” cümlesinde özne, “babam” kelimesidir.

“Arkadaşımmın kitabı, çekmecenin gözündeymiş.” cümlesinde özne, “arkadaşımmın kitabı” dır ve isim tamlaması şeklinde gelmiştir.

“Siyah araba çok pahalıdır.” cümlesinde özne “siyah araba” dır ve sıfat tamlaması şeklinde gelmiştir.

Demek ki özne isim, isim tamlaması ve sıfat tamlaması şeklinde gelebilir.

Tamlananı düşmüş ortaçlar, ad göreviyle özne olabilir (Çokçetin ve Öztürk, 1992, s.263).

Seven (seven insan) affeder.

Çalışan (çalışan insanlar) kazanır.

Örneklerinde olduğu gibi.

c) Nesne Olabilen Dil Birlikleri:

Cümlede öznenin yaptığı işten etkilenen öğeye nesne denir. Yükleme “ne?, neyi?, kimi?” sorularak bulunur.

Şu ağlayan çocuğu görüyor musun?

Sınavda bildiğim soruları bile cevaplayamadım.

d) Tümleç Olabilen Dil Birlikleri:

Tümleç, yüklemi yer anlamıyla tamamlayan öğedir ve yükleme “nerede?, nereden?, nereye?” soruları yöneltilerek bulunur.

Kendilerine gösterilen boş masaya oturdular.

Gökyüzünden yağan rahmete bak!

BÖLÜM VI

ARAPÇADA SIFAT-FİİLLER (ORTAÇLAR/PARTİSİPLER)

Türkçede, bir fiil kökü ya da gövdesinin sonuna belirli ekler getirilerek yapılan sıfat-fiil, Arapçada aynı yöntemle yapılmaz. Yani Arapça bir fiil sonuna belirli ekler getirilmek suretiyle sıfat-fiil elde edilmez. Çünkü Arapça, Türkçe gibi sondan eklemeli bir dil değildir. Arapçanın yapısı, Türkçenin yapısından çok farklı olduğu için Arapça sıfat-fiilleri elde etmek için:

- İsm-i mevsûl (الاسْمُ الْمُوصُولُ),
- İsm-i fâil (اسْمُ الْفَاعِلِ),
- İsm-i mef'ûl (اسْمُ الْمَفْعُولِ) yapıları kullanılır.

6.1. İsm-i Mevsûl (الاسْمُ الْمُوصُولُ)

Anlamı, kendisinden sonra gelen ve sıra cümlesi olarak adlandırılan cümle ile açıklanan, mebni isme ism-i mevsûl denir (Ni'met, tsz., s. 123).

Arapçada ism-i mevsûl dediğimiz yapıda iki cümle bulunur. Bu cümlelerden ilki nitelenen isim kısmı, ikincisi ise sıra cümlesi olan ve ilk cümleye bağlanan kısımdır.

Örneğin;

رَأَيْتُ الطَّالِبَ الَّذِي ذَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden öğrenciyi gördüm.”

Cümlesinde رَأَيْتُ الطَّالِبَ “Öğrenciyi gördüm.” 1. cümle, ذَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ “Okula gitti.” 2. cümledir. الَّذِي bu iki cümleyi birbirine bağlamış ve kendisi الطَّالِبَ kelimesinin sıfatı olmuştur. Burada sıfat-fiil “الَّذِي ذَهَبَ” öbeğidir.

عَادَ الطَّالِبُ الَّذِي ذَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden öğrenci döndü.”

Cümlesinde yine iki cümle bulunur ve 1. cümle 2. cümleye الَّذِي ile bağlanarak sıfat-fiil yapısını oluşturur.

دَعَوْتُ مَنْ سَاعَدَنِي إِلَى بَيْتِي. “Bana yardım eden evime çağırdım.”

Cümlesinde ise 1. cümle دَعَوْتُ “Çağırdım.”, 2. cümleye سَاعَدَنِي “Bana yardım etti.” مَنْ ism-u mevsûlü ile bağlanarak sıfat-fiile dönüşmüştür. Burada sıfat-fiil “مَنْ سَاعَدَنِي” öbeğidir.

أَحْضِرْ مَا تَشَاءُ مِنَ الْفَوَاكِه. “Meyvelerden istediğini getir.”

Cümlesinde ise 1. cümle أَحْضِرْ “Getir”, 2. cümleye تَشَاءُ “İstiyorsun.” مَا ism-u mevsûlü ile bağlanarak sıfat-fiile dönüşmüştür. Burada “مَا تَشَاءُ” öbeği sıfat-fiil olmuştur.

يَنْجَحُ أَيُّ يَتَعَلَّمُ. “Öğrenen kazanır.”

Cümlesinde ise 1. cümle يَنْجَحُ “Kazanır”, 2. cümleye يَتَعَلَّمُ “Öğreniyorsun.” أَيُّ ism-u mevsûlü ile bağlanarak sıfat-fiile dönüşmüştür. Burada “أَيُّ يَتَعَلَّمُ” öbeği sıfat-fiil olmuştur.

Görüldüğü gibi, Arapçada sıfat-fiil yapmak için الَّذِي, أَيُّ, مَا, مَنْ gibi ism-i mevsûllere ihtiyaç vardır.

el-Galâyîni (1996)'ye göre "ism-i mevsûller; hâs (özel) ve müşterek (ortak) ism-i mevsûl olmak üzere ikiye ayrılır" (s.129).

1. Özel (Has) mevsûl isimler,
2. Ortak (Müşterek) mevsûl isimler.

6.1.1. Özel (Has) Mevsûl İsimler:

Özel ism-i mevsûller, müzekkeri (eril), müennesi (dişil); müfredi (tekili), müsennası (ikili), cemisi (çoğulu) için ayrı ayrı kullanılan ism-i mevsûllerdir. Yedi tanedir (el-Hâşimî, 2010, s. 101).

- 1) اللّٰدِي: Müfred (tekil), müzekker (eril), 'âkil (akıllılar için), gayri 'âkil (hayvanlar, bitkiler ve cansız varlıklar) için,

حَضَرَ الَّذِي نَجَحَ “Başarılı olan geldi.”

- 2) اللّٰدَيْنِ – اللّٰدِي: Müsenna (ikil), müzekker,), 'âkil ve gayri 'âkil için,

سَافَرَتِ اللَّادَانِ أَقَامَا بِالْفُنْدُقِ “Otelde kalan iki kişi yolculuğa çıktı.”

- 3) اللّٰدِي: Cemi müzekker (çoğul eril), 'âkil için,

رَجَعَ الْأَوْلَادُ الَّذِينَ نَجَحُوا فِي الْامْتِحَانِ “Sınavda başarılı olan çocuklar döndüler.”

- 4) اللّٰتِي: Müfred, müennes (dişil), 'âkil ve gayri 'âkil için,

حَضَرَتِ اللَّاتِي نَجَحَتْ “Başarılı olan bayan geldi.”

- 5) اللّٰتَيْنِ – اللّٰتِي: Müsenna, müennes, 'âkil ve gayri 'âkil için,

سَافَرَتِ اللَّاتَانِ أَقَامَتَا بِالْفُنْدُقِ “Otelde kalan iki bayan yola çıktı.”

- 6) اللّٰوَانِي – اللّٰوَانِي – اللّٰوَانِي: Cemi müennes (çoğul bayan) ve 'âkil için,

“Giden bayanlar geldiler.” جَاءَتْ السَّيِّدَاتُ اللَّاتِي دَهَبْنَ

7) الأُكْلَى :Cemi müzekker ve cemi müennes için kullanılır.

“Giden erkek öğrenciler geldiler.” جَاءَ التَّلَامِيذُ الْأُكْلَى دَهَبُوا

“Giden kız öğrenciler geldiler.” جَاءَتْ التَّلْمِيذَاتُ الْأُكْلَى دَهَبْنَ

Cemi müennes için kullanılan اللَّاتِي-اللَّاتِي-اللَّاتِي mevsullerinin sonundaki ي harfi kalabilir de hazfedilebilir de (İbn Hişâm, 1988, s. 113).

6.1.1.1. Özel (Has) Mevsûl İsimlerin Özellikleri

a) Bu mevsûller, öncesindeki isme, hem müzekkerlik- müenneslik, hem de tekillik-ikillik-çoğulluk bakımından uyar.

الَّذِي: Tekil, müzekker isimler için kullanılır.

“Okula giden erkek öğrenci döndü.” رَجَعَ الطَّالِبُ الَّذِي دَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ.

الَّتِي: Tekil, müennes isimler için kullanılır.

“Okula giden kız öğrenci döndü.” رَجَعَتِ الطَّالِبَةُ الَّتِي دَهَبَتْ إِلَى الْمَدْرَسَةِ.

الَّذَانِ: İkil, müzekker isimler için kullanılır.

“Okula giden iki erkek öğrenci döndü.” رَجَعَ الطَّالِبَانِ اللَّذَانِ دَهَبَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ.

الَّتَانِ: İkil, müennes isimler için kullanılır.

“Okula giden iki kız öğrenci döndü.” رَجَعَتِ الطَّالِبَتَانِ اللَّتَانِ دَهَبَتَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ.

الَّذِينَ: Çoğul, müzekker isimler için kullanılır.

“Okula giden erkek öğrenciler döndüler.” رَجَعَ الطَّلَابُ الَّذِينَ دَهَبُوا إِلَى الْمَدْرَسَةِ.

اللاتي: Çoğul, müennes isimler için kullanılır.

رَجَعْتُ الطَّالِبَاتُ اللَّاتِي دَهَبْنَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden kız öğrenciler döndüler.”

b) İsm-i mevsûllerin tekil ve çoğulları mebni (Bulunduğu konuma göre harekesi değişmeyen kelimeler), ikilleri mu’rabdır (Bulunduğu konuma göre harekesi değişen kelimeler).

رَجَعَ الطَّالِبُ الَّذِي دَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden erkek öğrenci döndü.”

رَأَيْتُ الطَّالِبَ الَّذِي دَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden erkek öğrenciyi gördüm.”

سَلَّمْتُ عَلَى الطَّالِبِ الَّذِي دَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden erkek öğrenciye selam verdim.”

Yukarıdaki üç cümlede de tekil-müzekker ism-i mevsûl الَّذِي , hem ref’, hem nasb, hem de cer konumlarında iken herhangi bir şekil değişikliğine uğramamıştır. Çünkü mebnidir.

رَجَعْتُ الطَّالِبَةُ الَّتِي دَهَبَتْ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden kız öğrenci döndü.”

رَأَيْتُ الطَّالِبَةَ الَّتِي دَهَبَتْ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden kız öğrenciyi gördüm.”

سَلَّمْتُ عَلَى الطَّالِبَةِ الَّتِي دَهَبَتْ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden kız öğrenciye selam verdim.”

Yukarıdaki üç cümlede de tekil-müennes ism-i mevsûl الَّتِي , hem ref’, hem nasb, hem de cer konumlarında iken herhangi bir şekil değişikliğine uğramamıştır. Çünkü mebnidir.

رَجَعَ الطُّلَّابُ الَّذِينَ دَهَبُوا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden erkek öğrenciler döndüler.”

رَأَيْتُ الطُّلَّابَ الَّذِينَ دَهَبُوا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden erkek öğrencileri gördüm.”

سَلَّمْتُ عَلَى الطُّلَّابِ الَّذِينَ دَهَبُوا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden erkek öğrencilere selam verdim.”

Yukarıdaki üç cümlede de çoğul-müzekker ism-i mevsûl الَّذِينَ , hem ref’, hem nasb, hem de cer konumlarında iken herhangi bir şekil değişikliğine uğramamıştır. Çünkü mebnidir.

رَجَعْتُ الطَّالِبَاتُ اللَّاتِي دَهَبْنَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden kız öğrenciler döndüler.”

رَأَيْتُ الطَّالِبَاتِ اللَّائِي ذَهَبْنَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ . “Okula giden kız öğrencileri gördüm.”

سَلَّمْتُ عَلَى الطَّالِبَاتِ اللَّائِي ذَهَبْنَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ . “Okula giden kız öğrencilere selam verdim.”

Bu üç cümlede de çoğul-müennes ism-i mevsûl اللَّائِي, hem ref’, hem nasb, hem de cer konumlarında iken herhangi bir şekil değişikliğine uğramamıştır. Çünkü mebnidir.

رَجَعَ الطَّالِبَانِ اللَّذَانِ ذَهَبَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ . “Okula giden iki erkek öğrenci döndü.”

رَأَيْتُ الطَّالِبَيْنِ اللَّذَيْنِ ذَهَبَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ . “Okula giden iki erkek öğrenciyi gördüm.”

سَلَّمْتُ عَلَى الطَّالِبَيْنِ اللَّذَيْنِ ذَهَبَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ . “Okula giden iki erkek öğrenciye selam verdim.”

Burada ise ilk cümlede ikil- müzekker için kullanılan “اللَّذَانِ”, “اِ” ile merfû, ikinci ve üçüncü cümlelerde “يِ” ile mansub ve mecrur olmuştur.

رَجَعَتِ الطَّالِبَتَانِ اللَّتَانِ ذَهَبَتَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ . “Okula giden iki kız öğrenci döndü.”

رَأَيْتُ الطَّالِبَتَيْنِ اللَّتَيْنِ ذَهَبَتَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ . “Okula giden iki kız öğrenciyi gördüm.”

سَلَّمْتُ عَلَى الطَّالِبَتَيْنِ اللَّتَيْنِ ذَهَبَتَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ . “Okula giden iki kız öğrenciye selam verdim.”

Yukarıdaki cümlelerde de ikil müennesler için kullanılan “اللَّتَانِ”, “اِ” ile merfû, “يِ” ile mansub ve mecrur olmuştur. Bu durum tesniye (ikil) ism-i mevsûllerin mu’rab olduklarını gösterir.

c) Has ism-i mevsûller hem ‘âkil hem gayri ‘âkiller için kullanılır:

نَجَحَ الطَّالِبُ الَّذِي اجْتَهَدَ دُرُوسَهُ . “Derslerine çalışan öğrenci başardı.”

نَامَتِ الْقِطَّةُ الَّتِي هِيَ صَغِيرَةٌ . “Küçük olan kedi uyudu.”

d) Has ism-i mevsûl, kendinden sonraki fiille birlikte kendinden önceki marife ismin sıfatı olur.

“Okuduğın kitabı okudum.” قَرَأْتُ الْكِتَابَ الَّذِي قَرَأْتَهُ.

Yukarıdaki cümlede (الَّذِي قَرَأْتَهُ), (الْكِتَابِ) 'ın sıfatıdır.

e) Gayr-ı akil (hayvan ve eşya)lerin cemisi için التي kullanılır:

“Ormanda yaşayan hayvanlar uyudu.” نَامَتِ الْحَيَوَانَاتُ الَّتِي تَعِيشُ فِي الْعَابَةِ.

Bu örnekte “hayvanlar” (الْحَيَوَانَاتُ) kelimesi çoğuldur ve “gayri ‘âkil”dir. İşte bu gibi gayri ‘âkil kelimelerin çoğullarında ism-i mevsûl olarak التي kullanılır.

6.1.2. Ortak (Müşterek) Mevsûl İsimler:

Müzekkeri, müennesi, müfred, müsenna ve cemisi için tek bir lafız olan ism-i mevsûle “müşterek ism-i mevsûl” denir (el-Galâyînî, 1996, s. 131).

el-Galâyînî (1996)’ye göre bunlar أَيْ، دَا، ذُو، مَا olmak üzere beş tanedir (s. 131).

İbn Hişâm (1988)’a göre أَيْ، دَا، ذُو، مَا، أَل olmak üzere altı tanedir (s. 113).

Bunlardan مَنْ ‘âkil için,

مَا gayri ‘âkil,

أَيْ hem ‘âkil hem gayri ‘âkil için kullanılır.

مَنْ: Müzekker, müennes, müfred, müsenna, cemi için tek bir lafızdır. Hepsini için kullanılır.

“Otobüse binen kişi indi.” نَزَلَ مَنْ رَكِبَ الْحَافِلَةَ.

“Otobüse binen bayan indi.” نَزَلَتْ مَنْ رَكِبَتْ الْحَافِلَةَ.

“Otobüse binen iki kişi indi.” نَزَلَ مَنْ رَكِبَا الْحَافِلَةَ.

نَزَلَتْ مِنْ رَكِبَتَا الحَافِلَةَ. “Otobüse binen iki bayan indi.”

نَزَلَ مِنْ رَكِبُوا الحَافِلَةَ. “Otobüse binen erkekler indiler.”

نَزَلَتْ مِنْ رَكِبَنَّ الحَافِلَةَ. “Otobüse binen bayanlar indiler.” (Sarmış, 2008, s. 302)

ما : Gayri ‘âkil (hayvan ve eşya) için kullanılır (Çörtü, 2009, s. 45).

اِرْكَبْ مَا شِئْتَ مِنَ الْخَيْلِ. “Atlardan istediğine bin.”

اِقْرَأْ مِنَ الْكُتُبِ مَا يُفِيدُكَ نَفْعًا. “Kitaplardan sana yararlı olanı oku.”

Müşterek mevsûllerden مَنْ ve ما mebnidir; yani ref”, nasb ve cer durumlarında hiçbir değişikliğe uğramazlar. Örnek:

Ref” konumu:

جَاءَ مَنْ حَفِظَ الْمُعَلَّقَاتِ السَّبْعَ. “Yedi Askı’yı ezberleyen geldi.”

Burada مَنْ mevsûlü جَاءَ fiilinin fâili olarak ref” konumunda gelmiştir.

Nasb konumu:

رَأَيْتُ مَنْ حَفِظَ الْمُعَلَّقَاتِ السَّبْعَ. “Yedi Askı’yı ezberleyeni gördüm.”

Burada ise مَنْ mevsûlü رَأَيْتُ fiilinin mef’ûlü olarak nasb konumunda gelmiştir.

Cer konumu:

مَرَرْتُ بِمَنْ حَفِظَ الْمُعَلَّقَاتِ السَّبْعَ. “Yedi Askı’yı ezberleyene uğradım.”

Bu örnekte de مَنْ mevsûlü بِ harf-i cerinden sonra kullanılmıştır. Harf-i cerler aslında bir ismin başına geldiğinde o ismin son harekesini kesra yapar. Ancak مَنْ mevsûlü mebni olduğu için, harf-i cerden sonra kullanıldığında da hiçbir değişikliğe uğramamıştır.

أَيُّ ve مَا dışında bir diğer ortak ism-i mevsûl أَیُّ'dür.

أَيُّ: Bunun belirli bir anlamı yoktur. Akli olan ve olmayan bütün varlıkları belirtmek için kullanılır. Aynı kelime hem müzekker hem müennes, hem tekil, hem tesniye, hem çoğul için kullanılır. İsimlere muzaf olur ve anlamını muzaf olduğu isimden alır. Mu'rab olup harekesi değişebilir (Sarmış, 2008, s. 302).

Aşağıdaki cümlelerde أَیُّ kelimesinin ref, nasb ve cer konumlarındaki kullanımlarına örnek verilmiştir.

Ref konumu:

يُنَجِّحُ أَيُّ يَتَعَلَّمُ. “Öğrenen kazanır.”

Bu cümlede أَیُّ “fâil” konumunda olup damme ile harekelenmiştir. Çünkü Arapça gramerine göre fâiller damme ile harekelenir.

Nasb konumu:

أَكْرَمْتُ أَيًّا يَجْتَهِدُ. “Çalışana ikram ettim.”

Bu cümlede ise أَیُّ “mefûl” konumunda olup fetha ile harekelenmiştir. Çünkü Arapça gramerine göre mefûl fetha ile harekelenir.

Cer konumu:

أَحْسَنْتُ إِلَى أَيِّ يَجْتَهِدُونَ. “Çalışanlara iyilik yaptım.”

Bu cümlede ise أَیُّ mecrûr konumundadır. Hareke olarak kesra'yı almıştır; çünkü Arapça bir cümlede harf-i cer'den (إِلَى) sonra gelen kelime daima kesradır ve أَیُّ de kesra ile harekelenmiştir.

ذُو: Beni Tayyin kabilesinde الَّذِي manasında kullanılır. Bu yüzden ذُو الطَّائِيَّة denir ve hem ‘âkil hem gayri ‘âkil için kullanılır (el-Hâşimî, 2010, s.102).

Müzekker, müennes, müfred, müsenna, cemi için tek bir lafızdır. Hepsi için kullanılır (el-Galâyînî, 1996, s.132).

جَاءَ ذُو اجْتَهَدَ.	جَاءَ ذُو اجْتَهَدَا.	جَاءَ ذُو اجْتَهَدُوا.
جَاءَتْ ذُو اجْتَهَدَتْ.	جَاءَتْ ذُو اجْتَهَدَتَا.	جَاءَتْ ذُو اجْتَهَدَتُوا.

ذَا: İsm-i mevsûl olması için başına “مَا” yada “مَنْ” istifhamiyye gelmesi gerekir (İbn Hişâm, 1988, s.115).

مَاذَا فَعَلْتَ؟ cümlesinde ذَا ism-i mevsûl olarak kullanılmıştır. Bu cümle;

مَا الَّذِي فَعَلْتَهُ؟ şeklinde söylenebilir. Yine;

مَنْ ذَا جَاءَكَ؟ cümlesinde ذَا ism-i mevsûl olarak kullanılmıştır. Bu cümle;

مَنْ الَّذِي جَاءَكَ؟ şeklinde söylenebilir.

Yukarıdaki her iki örnekte de ذَا , “مَا” ve “مَنْ” soru edatlarından sonra gelince ism-i mevsûl olmuştur.

الْ: Hem ‘âkil hem gayri ‘âkil için kullanılır (‘Abbas Hasan, 1966, s. 320).

الْ gibi الضَّارِبِ ismi mevsûl olarak değerlendirilebilmesi için eklendiği kelimenin ism-i fâil, الْمَضْرُوبِ gibi ism-i mef’ûl veya الْحَسَنِ gibi sıfat-ı müşebbehe olması gerekir (İbn Hişâm, 1988, s.113).

Örnek:

جاءَ الْمُتَنَصِّرُ. “Kazanan geldi.” Cümlesi,

جاءَ الَّذِي انْتَصَرَ. demektir.

أَكْرَمْتُ الْمَنْصُورَ. “Yardım edilene ikram ettim.” Cümlesi,

أَكْرَمْتُ الَّذِي نُصِرَ. demektir.

Mü'minûn Suresinden bir ayet de buna örnek gösterilebilir:

“قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ” “Gerçekten, inananlar kurtuluşa ermiştir.”

(Mü'minûn 23: 1)

ayetindeki الْمُؤْمِنُونَ kelimesi ism-i fâildir ve başındaki الَّذِي anlamındaki ism-i mevsûldür.

أل'den sonra eğer;

* Camid bir isim gelirse (الرَّجُل gibi)

* Camid isme benzeyen sıfat gelirse (صَاحِب gibi)

* İsm-i tafdil gelirse (أَفْضَل gibi) artık ism-i mevsûl değil, harf-i tarif olur (İbn Hişâm, 1988, s. 113).

Mevsûller, isminden de anlaşılacağı gibi bir cümleyi diğerine bağlarlar. Anlamaları ancak kendinden sonra gelen ve sıra olarak bilinen cümleyle tamam olur (İşler, 2002, s. 101).

Sıla Cümlesi: İsm-i mevsûlden sonra gelen cümleye denir (Çörtü, 2009, s. 43).

Sıla isim, fiil ve şibh cümle olarak gelebilir. Mevsûller Arapçada mubhem kabul edilir. Bu nedenle açıklanmaya muhtaçtırlar. Mevsûllerin açıklayıcısı, başka bir deyişle niteleyeni kendisinden sonra gelen ve sırası olarak bilinen cümledir. Ancak sıra, hiçbir zaman mevsûlden önce gelmez (İşler, 2002, s. 102).

1. Sıla, cümle (fiil veya isim cümlesi) ve şibh-i cümle olarak gelir (‘Abbas Hasan, 1966, s. 337).

Fiil cümlesi olur:

- أَحِبُّ الَّذِي يُعَلِّمُنِي. “Bana öğreten (kimse)yi severim.”
جاءَ الرَّجُلُ الَّذِي رَأَيْتُهُ. “Gördüğüm adam geldi.”
الطِّفْلُ يَأْكُلُ التُّفَّاحَةَ الَّتِي أَخَذَهَا مِنْ أُمِّهِ. “Çocuk annesinden aldığı elmayı yiyor.”

İsim cümlesi olur:

- أَحِبُّ الَّذِي هُوَ مُهَذَّبٌ. “Terbiyeli kimseyi severim.”
يُحِبُّ الْإِنْسَانُ الَّذِي هُوَ مُحْسِنٌ. “İyilik eden insan sevilir.”

Şibh-i cümle olur:

a) Zarflı:

- غَسَلَ الْعَامِلُ السَّيَّارَةَ الَّتِي أَمَامَ الْبَيْتِ. “İşçi evin önündeki arabayı yıkadı.”
سَلَّمْتُ عَلَى الرَّجُلِ الَّذِي فِي الْحَدِيقَةِ. “Bahçedeki adama selam verdim.”

b) Harf-i cerli isimle (car ve mecrur):

- اشْتَرَى أَبِي الْكِتَابَ الَّذِي عَلَى الْمِنْصَدَةِ. “Masanın üzerindeki kitabı babam satın aldı.”

c) Sıla cümlesi bazen şart cümlesi de olur:

- هَذَا هُوَ الَّذِي إِذَا وَعَدَ وَفَّى. “Bu, söz verdiği zaman yerine getiren kimsedir.”

2. Sıla cümleleri tercüme edilirken genellikle sonlarına –en, -an, -dığı, -cek, -cak, -eceği, -cağı ekleri alırlar.

- رَأَيْتُ الطَّالِبَ الَّذِي جاءَ. “Gelen öğrenciyi gördüm.”

جاء الرجل الذي رأيته. “Gördüğüm adam geldi.”

المسافر ينتظر القطار الذي سيصل. “Yolcu, gelecek treni bekliyor.”

3. Sıla cümlesi şibh-i cümle (zarf veya harf-i cerli isim) olduğunda –**ki, bulunan, olan**’la tercüme edilir.

رأيت الأشجار التي في الحديقة. “Bahçedeki ağaçları gördüm.”

رأيت من في المكتبة. “Kütüphanedeki kimseyi gördüm.”

4. Sıla cümlesi ism-i mevsûlün önüne geçmez.

جاءني الذي فاز. “Kazanan, bana geldi.” gibi. (Uralgiray, 1986, s. 431).

5. İsm-i mevsûlle sıla cümlesi arasına nida, yemin ve i’tiraziye (ara cümle) cümlesinden başka şey girmez.

هذا الولد هو الذي يا أخي يؤوم بالأمر. “Kardeşim! İş yapan bu çocuktur.” (Nida)

هذا الطالب هو الذي والله ينجح في الامتحان. “Vallahi imtihanda başarılı olan bu öğrencidir.” (Yemin)

هذا المهندس هو الذي حفظ الله ينجح كثيرًا. “Çok başarılı olan mühendis-Allah onu korusun- budur.” (İ’tiraziye)

6. (إن) Sıla cümlesinin başına geldiğinde (إن) okunur:

زرت الذي إني أحبه. “Sevdiğim kişiyi ziyaret ettim.”

7. Sıla cümlesi ile ism-i mevsûlü hazfetmek caiz değildir; ancak anlaşılacak durumda ise hazfedilebilir:

أ من يجتهد ويكسل سواء؟ “Çalışkan kimse ile tembel kimse eşit midir?” (Eşit olur mu hiç?!)

6.2. ‘Aid Zamir (الضَّمِيرُ العَائِدُ):

Sıla cümlesinde ism-i mevsûle aid olan, sıla cümlesini ism-i mevsûle bağlayan ve ism-i mevsûle aynı siygada olan zamirdir (Çörtü, 2009, s. 47).

Sıla cümlesinde, جملة الصلة + موصول yapısını birbirine bağlayan mevsûle ilgili عائد adı

verilen bir zamir bulunur. Bu zamir mevsûle erillik, dişillik ve sayı bakımından uyar. Söz konusu zamir açık gelebileceği gibi gizli de olabilir. Gizli olduğunda mevsûle göre takdiri yapılır. Örneğin:

6.2.1. Bariz (Açık)

جاءَ الرَّجُلُ الَّذِي رَأَيْتُهُ. “Gördüğüm adam geldi.”

(رَأَيْتُهُ) sıla cümlesindeki (هُ) bariz aid zamiridir. (الَّذِي) müfred müzekker olduğu için o da müfred müzekkerdir.

يُحِبُّ الْإِنْسَانُ الَّذِي هُوَ مُحْسِنٌ. “İyilik eden insan sevilir.”

(هُوَ) sıla cümlesindeki (هُوَ) aid zamiridir.

6.2.2. Müstetir (Gizli)

مُديرُ الشَّرْكَةِ يَنْظُرُ إِلَى الشَّاحِنَةِ الَّتِي وَقَفَتْ أَمَامَ الْبَيْتِ. “Şirketin müdürü evin önünde duran kamyonu bakıyor.”

(وَقَفَتْ) sıla cümlesindeki aid zamiri (هِيَ) fiilinin altında gizli dir.

هَذَا هُوَ الْأُسْتَاذُ الَّذِي دَرَّسَنَا فِي الْعَامِ الْمَاضِي. “Bu, geçen sene bizi okutan hocadır.”

Bu cümlede sıla cümlesi دَرَسْنَا ifadesidir. Bu cümledeki mevsûlle ilgili zamir gizlidir.

Takdiri ise 'هُوَ' dir.

شَكَرَ الْأُسْتَاذُ لِطُلَّابِ الَّذِينَ نَجَحُوا فِي الْامْتِحَانَاتِ
موصول صلة

“Hoca, sınavlarda başarılı olan öğrencilere teşekkür etti.”

Bu cümlede mevsûlle ilgili zamir 'و' dır.

6.2.3. Mahzûf (Hazfedilmiş)

“Allah insana bilmediğini öğretti.” (‘Alak 96:5)
عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ.

(لَمْ يَعْلَمْ) olan sıla cümlesinin kaideye göre (لَمْ يَعْلَمْ) olması gerekirdi. Ancak sıla cümlesinin fiili müte’addi olduğundan, aid zamiri hazfedilmiştir. Bu sebeple (لَمْ يَعْلَمْ) sıla cümlesindeki (هُ) zamiri mahzuftur.

6.3. İsm-i Mevsûllerin Kullanılışları

İsm-i mevsûller cümlede farklı görevlerde gelebilirler.

1. İsm-i mevsûl; cümlenin herhangi bir unsuru (fâil, meful, mubteda, haber ve nevasihden birinin ismi ve haberi gibi) olabilir.

Fâil Durumunda:

جَاءَ الَّذِي رَأَيْتُهُ. “Gördüğüm kişi geldi.”
جَاءَ مَنْ حَفِظَ الْمُعَلَّقَاتِ السَّبْعَ. “Yedi Askıyı ezberleyen geldi.”

نَجَحَ الَّذِي اجْتَهَدَ دُرُوسَهُ. “Derslerine çalışan öğrenci başardı.”

نَزَلَ مِنْ رَكَبِ الْحَافِلَةِ. “Otobüse binen kişi indi.”

Mefûl Durumunda:

شَكَرْتُ مَنْ سَاعَدَنِي. “Bana yardım edene teşekkür ettim.”

رَأَيْتُ الَّذِينَ يَشْتَرِكُونَ فِي الْاجْتِمَاعِ. “Toplantıya katılanları gördüm.”

الْمُسَافِرُ يَنْتَظِرُ الَّذِي سَيَصِلُ. “Yolcu, gelecek kişiyi bekliyor.”

رَأَيْتُ مَنْ فِي الْمَكْتَبَةِ. “Kütüphanedeki kimseyi gördüm.”

Mubteda Durumunda:

الَّذِي سَاعَدَنِي هُوَ أَبِي. “Bana yardım eden babamdır.”

الَّذِي يَنَامُ مُتَأَخِّرًا يَسْتَنْقِطُ مُتَأَخِّرًا. “Geç uyuyan geç kalkar.”

الْبَيْتُ الَّذِي رَأَيْتُهُ جَمِيلٌ. “Gördüğüm ev güzeldir.”

الْكِتَابُ الَّذِي قَرَأْتُهُ مَشْهُورٌ. “Okuduğum kitap meşhurdur.”

Haber Durumunda:

أَخِي هُوَ الَّذِي يَنْجَحُ فِي الْأَمْتِحَانِ الْجَامِعِيِّ. “Üniversite sınavında başarılı olan erkek kardeşimdir.”

أَبِي هُوَ الَّذِي يَعْمَلُ كَثِيرًا. “Babam çok çalışandır.”

أُمِّي هِيَ الَّتِي تُجَهِّزُ الطَّعَامَ. “Annem yemeği hazırlayandır.”

الْمُسْلِمُ مَنْ لَا يَقُولُ الْكَذِبَ. “Müslüman, yalan söylemeyendir.”

Nevasihin İsmi Durumunda:

إِنَّ الَّذِينَ قَرَأُوا كَثِيرًا هُمْ الْمُتَّقُونَ. “Çok okuyan kişiler, kültürlü kimselerdir.”

إِنَّ مَنْ يَجْتَهِدُ كَثِيرًا يَنْجَحُ. “Muhakkak ki çok çalışan kazanır.”

2. Arapça bir kelime ya ma'rife (belirli) ya da nekra (belirsiz)dır. Ma'rife dediğimiz kelimeler:

- ال takısı almış kelimeler

- Özel isimler

- Zamirler (... هو، هي، هم)

- İsm-i işaretler (... هذا، هذه، هاتان)

- Marife bir kelimeye muzaf olan kelimeler.

- İsm-i mevsûller'dir.

İsm-i mevsûller bir cümlede marife durumda olan; muhteda, haber, fâil, mefulun bih, mecrur isim gibi temel öğelerin sıfatı görevini üstlenirler.

Muhtedanın Sıfatı Durumunda:

السَّيَّارَةُ الَّتِي اشْتَرَيْتُهَا مُسْرَعَةٌ. "Satın aldığım araba hızlıdır."

الطِّفْلُ الَّذِي يَلْعَبُ فِي الْحَدِيقَةِ ذَكِيٌّ. "Bahçede oynayan çocuk zekidir."

السَّيَّارَاتُ الَّتِي أَمَامَ الْمَصْنَعِ جَدِيدَةٌ. "Fabrikanın önündeki arabalar yenidir."

الْكِتَابُ الَّتِي فِي الْمَكْتَبَةِ مُفِيدَةٌ. "Kütüphanedeki kitaplar faydalıdır."

Haberin Sıfatı Durumunda:

هَذَا هُوَ الْكِتَابُ الَّذِي قَرَأْتُهُ قَبْلَ شَهْرَيْنِ. "Bu, iki ay önce okuduğum kitaptır."

هَذِهِ هِيَ الْمُمَرِّضَةُ الَّتِي تَخْرُجَتْ مِنَ الْكُلِّيَّةِ. "Bu, fakülteden mezun olan hemşiredir."

هَذَا هُوَ الْبَيْتُ الَّذِي أُقِيمَ فِي السَّنَةِ الْمَاضِيَةِ. "Bu, geçen sene yapılan evdir."

هَذَا هُوَ الْقِطْعَةُ الَّتِي أَهْدَيْتُهُ إِلَيَّ. "Bu, bana hediye ettiğin kedir."

Fâilin Sıfatı Durumunda:

- وَصَلَ الْمُهَنْدِسُ الَّذِي يَعْمَلُ فِي الشَّرْكََةِ. “Şirkette çalışan mühendis geldi.”
- ضَحِكَ الرَّجُلُ الَّذِي سَمِعَ الْخَبَرَ. “Haberi duyan adam güldü.”
- رَجَعَ الطَّبِيبُ الَّذِي سَافَرَ إِلَى الْيَابَانِ. “Japonya’ya giden doktor döndü.”
- بَكَى الطَّالِبُ الَّذِي فَازَ الْجَائِزَةَ. “Ödül kazanan öğrenci ağladı.”

Mef’ûlun Bih’in Sıfatı Durumunda:

- شَاهَدْتُ النَّسْرَ الَّذِي يَطِيرُ فِي السَّمَاءِ. “Gökyüzünde uçan kartalı seyrettim.”
- زُرْتُ صَدِيقِي الَّذِي يَعْمَلُ فِي الْمُسْتَشْفَى. “Hastanede çalışan arkadaşımı ziyaret ettim.”
- رَأَيْتُ الطَّبِيبَ الَّذِي سَافَرَ إِلَى الْيَابَانِ. “Japonya’ya giden doktoru gördüm.”
- زُرْتُ الْمُهَنْدِسَ الَّذِي يَعْمَلُ فِي الشَّرْكََةِ. “Şirkette çalışan mühendisi ziyaret ettim.”

Mecrûr İsmi Sıfatı Durumunda:

- سَلَّمْتُ عَلَى أَخِي الَّذِي يَنْتَظِرُ الْحَافِلَةَ. “Otobüsü bekleyen kardeşimi selamladım.”
- سَلَّمْتُ عَلَى الرَّجُلِ الَّذِي فِي الْحَدِيقَةِ. “Bahçedeki adama selam verdim.”
- مَرَرْتُ بِمَنْ حَفِظَ الْمُعْلَقَاتِ السَّبْعَ. “Yedi Askı’yı ezberleyene uğradım.”
- سَلَّمْتُ عَلَى الطَّالِبَتَيْنِ اللَّتَيْنِ ذَهَبَتَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden iki kız öğrenciye selam verdim.”

6.4. İsm-i Fâil (اسْمُ الْفَاعِلِ)

Müştak (türemiş) bir isim olan ism-i fâil, türetildiği fiilin anlam özelliğini kaybetmeden, o işi yapan, gerçekleştiren, yani özne olan kelimedir. Örneğin; “كَتَبَ”, “yazdı” anlamında

mazi bir fiildir. Bu fiilden türetilen كَاتِبٌ, yazma işini yapan anlamındaki “yazan” kelimesidir. “شَرِبَ”, “içti” anlamına gelen bir fiildir ve bu fiilden türetilen “شَارِبٌ” “içen” anlamına gelir. Bu durumda denilebilir ki, ism-i fâil, genellikle geçici sıfatlar yapar. Örneğin الذاهب /giden kelimesi geçici bir sıfatı ifade eder.

Ancak türetilmiş bu yeni kelime artık bir fiil değil, isminden de anlaşılacağı üzere bir isimdir. Tekili, ikili ve çoğulu vardır (Uzun, 2013, s. 98).

Tablo 1

İsm-i Fâil Çekim Tablosu

مُفْرَد	مُتَنِي	جَمْع
Tekil	İkil	Çoğul
مُدَكِّر	كَاتِبَانِ	كَاتِبُونَ
(eril)	yazanlar (ikil)	yazanlar (çoğul)
مُؤَنَّث	كَاتِبَتَانِ	كَاتِبَاتٌ
(dişil)	yazanlar (ikil)	yazanlar (çoğul)

Bu tabloda كَاتِبٌ ism-i fâilinin eril tekil, ikil, çoğul; dişil tekil, ikil, çoğul çekimleri bulunmaktadır.

Arapçada ism-i fâiller, ma'lum fiilden türetilmektedirler. Bu sebeple الْكَاتِبُ ism-i fâili, aslında الَّذِي يَكْتُبُ demektir.

İsm-i fâilleri türetmek için fiilin sülasi (üçlü) mi, mezid (artırılmış) mi olduğu önemlidir. Çünkü;

Sülasi mücerred bir fiilden ism-i fâil, (فَاعِلٌ) kalıbında olur (el-Galâyîni, 1996, s. 178).

Örnek:

فعل	اسمُ الفاعِلِ
كَتَبَ	كَاتِبٌ
نَصَرَ	نَاصِرٌ
عَلِمَ	عَالِمٌ

Yukarıdaki örneklerde üç harfli mazi fiilden türetilmiş ism-i fâiller yer almaktadır. Her bir ism-i fâil, faul fiilden sonra “ل” getirildikten sonra sondan bir önceki harfin kesra yapılması ile elde edilmiştir.

Fiilin ‘aynel harfi mazide “ل” ise, bu illet harfi hemzeye dönüştürülerek ism-i fâil elde edilir (el-Hâşimî, 2010, s. 287).

Örnek:

فعل	اسمُ الفاعِلِ
خَافَ	خَائِفٌ
بَاعَ	بَائِعٌ
قَالَ	قَائِلٌ

Eğer nakıs fiil ise ref ve cer durumlarında fiilin lamel harfi atılır ve ism-i fâil yapılır (el-Hâşimî, 2010, s. 287).

Örnek:

فعل	اسمُ الفاعِلِ
رَمَى	رَامٍ
قَضَى	قَاضٍ

(Attı - atan)
(Hüküm vermek - hüküm veren-kadı)

Ancak fiil, dört ya da daha fazla harften oluşuyor ise (rubai mücerred ve mezid fiillerde) mezid(ilaveli/ arttırılmış) fiillerin ism-i fâilleri, o fiilin muzarisinin muzaraat harfinin atılıp, yerine dammeli bir م harfi getirilip, sondan bir önceki harfinin harekesi de kesra yapılmak suretiyle elde edilir (Uzun, 2013, s. 98).

Tablo 2

Diğer Fiillerin İsmu-l Fâilleri

الْوَزْنُ	الْمَاضِي	المضارع	اسْمُ الْفَاعِلِ	
إِفْعَالٌ	أَضْحَكَ	يُضْحِكُ	مُضْحِكٌ	(Gülen)
تَفْعِيلٌ	دَكَرَ	يُدَكِّرُ	مُدَكِّرٌ	(Hatırlayan)
مُفَاعَلَةٌ	حَاسَبَ	يُحَاسِبُ	مُحَاسِبٌ	(Sayan)
إِنْفِعَالٌ	انْقَطَعَ	يَنْقَطِعُ	مُنْقَطِعٌ	(Kesen)
إِفْتِعَالٌ	اِكْتَسَبَ	يَكْتَسِبُ	مُكْتَسِبٌ	(Kazanan)
تَفْعُلٌ	تَعَلَّمَ	يَتَعَلَّمُ	مُتَعَلِّمٌ	(Öğrenen)
تَفَاعُلٌ	تَعَاهَدَ	يَتَعَاهَدُ	مُتَعَاهِدٌ	(Taraf olan)
إِفْعِلَالٌ	اِحْمَرَّ	يَحْمَرُّ	مُحْمَرٌّ (مُحْمَرٌّ)	(Kızaran)
اسْتِفْعَالٌ	اسْتَعْظَمَ	يَسْتَعْظِمُ	مُسْتَعْظِمٌ	(Kibirli olan)
فَعْلَلَةٌ	دَخَرَجَ	يُدَخْرِجُ	مُدَخْرِجٌ	(Yuvarlanan)
تَفْعُلٌ	تَقَلَّقَلْ	يَتَقَلَّقَلْ	مُتَقَلَّقِلٌ	(Tedirgin olan)

Maksudoğlu, M. (2009). *Arapça dilbisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

İsm-i fâilde sondan bir önceki harfin fetha olduğu istisnalar da vardır (el-Galâyîni, 1996, s. 180).

Örnek:

مُسَهَّب (sözü uzatan), مُحْصَن (evli), مُهْتَر (üzüntü, yaşlanma veya hastalıktan dolayı akli giden; saçmalayan), مُلْفَج (fakir) gibi. Bu kelimeler ism-i fâildir ancak sondan bir önceki harfleri kesra değil fethadır.

أَفْعَلْ vezninde olup فَاعِلْ kalıbında ism-i fâil olan istisnalar vardır (el-Galâyîni, 1996, s. 180).

يَافِع (gençlik devresine girmek) fiilinin, ism-i fâili yapılırken مُوَفِع denmez, يَافِع denir.

أَوْزَس (yaprağı yeşillenmek) fiilinin de yine ism-i fâili yapılırken فَاعِلْ kalıbında وَارِس olur.

6.5. İsm-i Fâilin Kullanım Alanları

Arapçada ism-i fâil, fiilin kimin tarafından yapıldığını gösteren türemiş bir isim olarak tanımlanır ve bu kelimeler cümlede çeşitli görevlerde bulunabilir:

1- Arapçada ism-i fâil, fiil gibi geçmiş, geniş ve gelecek zaman anlamlarında da kullanılabilir. Bu durumda;

İsm-i fâilin amel etmesi için:

a) ال takısı alması gerekir (İbn Hişâm, 1988, s. 293).

فَهُوَ النَّاطِقُ أَمْسِي قَصِيدَةً رَائِعَةً. “O, dün güzel bir kaside söyledi.”

وَهُوَ النَّاطِقُ-الآن- الْحِكْمَةُ وَالْبَيَانُ. “O, şimdi hikmet ve beyanı dile getiriyor.”

وَهُوَ الْمُؤَاجِهَةُ حَصْمَهُ - غَدًا - بِالْحُجَّةِ وَالْبُرْهَانِ. “O, yarın hasmının karşısına delil ve kanıtla çıkacak.” (‘Abbas Hasan, 1966, s. 254).

Bu örneklerde altı çizili ism-i fâillerin zaman anlamı, aslında cümleye eklenen zaman zarflarının içerdiği zamanı ifade etmektedirler. Yani ال takılı ism-i fâiller hangi zamanla ilgili kullanılmak isteniyorsa, o zamanı ifade eden أَمْسٍ (dün), الْآن (şimdi), غَدًا (yarın) gibi zaman zarfları kullanılır.

b) Eğer ism-i fâil ال takısı almamışsa o zaman:

- Ya soru edatından sonra gelmeli:

أَكَاتِبُ أَنْتَ وَاجِبَكَ؟ “Ödevini yazacak mısın?”

- Ya olumsuzluk edatından sonra gelmeli:

مَا مُسَافِرٌ أَخِي مِنَ السَّفَرِ. “Kardeşim yolculuktan dönmüyor.”

- Veya nida harfinden sonra gelmeli:

يَا مُتَسَلِّقًا جَبَلًا انْتَبِهْ! “Dağa tırmanan kişi dikkatli ol!”

- Ya da haber olarak gelmeli:

الطَّالِبُ قَارِئُ كِتَابِهِ. “Öğrenci kitabını okuyor.”

- Ya bir ismin sıfatı olmalı:

أَعْجَبَنِي مُؤَدِّنُ قَارِئُ صُورَةِ يَسْ. “Yasin suresini okuyan bir müezzini beğendim.”

- Ya da hâl olarak gelmeli:

جَاءَ مُحَمَّدٌ شَاهِرًا سَيْفَهُ. “Muhammed kılıcını çekerek geldi.”

2- İsm-i fâil, cümlede ref°, nasb ve cer konumlarında gelip, fâil, mefu'lûn bih, mecrur olabilir.

Örnek:

Fâil konumunda:

رَجَعَ الدَّاهِبُ إِلَى السُّوقِ. “Çarşıya giden kişi döndü.” (ref°)

Mefu'lûn bih konumunda:

رَأَيْتُ الْفَاعِلَ خَيْرًا. “Hayır yapanı gördüm.” (nasb)

Cer konumunda:

سَلَّمْتُ عَلَى الْعَامِلِ فِي الْحَدِيقَةِ. “Bahçede çalışana selam verdim.” (cer)

3- Türkçedeki sıfat-fiillere benzeyen ism-i fâil, ortaç anlamı dışında da kullanılabilir.

Örneğin;

سَافَرَ صَالِحٌ إِلَى لَنْدَنَ. “Salih, Londra'ya gitti.”

Cümlesinde "صَالِحٌ", özel isim olarak kullanılmış ve bu ismin "yararlı iş yapan" anlamı ile bir bağlantısı kalmamıştır. İsm-i fâil, şahıslara özel ad olarak konulursa, bu durumda hem sıfat-fiilden hem de zamandan bahsetmek mümkün değildir (Özdoğan, 2007, s. 61).

Görülüyor ki; Arapçada ism-i fâil, Türkçedeki sıfat-fiillerin karşılığıdır. Nitekim Emrullah İşler, Nüsha Dergisi'ndeki makalesinde “Türkçede ortaçlara geçmişte partisip denmesinin nedeni ism-i fâil ve ismi mef'ûl olmalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim Türkçenin geniş zaman ortaçları Arapçaya genelde ism-i fâil ve ismi mef'ûl olarak çevrilir. Esasen partisip teriminin Arapça karşılığı ism-i fâil ve ismi mef'ûl dur.” der.

Türkçedeki sıfat-fiillerin Arapçadaki bir diğer karşılığı da sıfat-ı müşebbehedir ki bu konu ism-i fâil başlığı altında ele alınır. Çünkü sıfat-ı müşebbehe aslında ism-i fâile benzeyen sıfattır.

نَجْلَاءُ - اُنْجَلُ (iri gözlü)

يَفْعَلُ:فَعْلَانُ - فَعَلَ لازم fiilden türetilir. Boşluk, doluluk ve iç duyguya delalet eder. Müennesi

فَعْلَى vezninde gelir.

شَبَعَى - شَبَعَانُ (acıkmış)

رَيَّى - رَيَّانُ (suya doymuş)-

سَكْرَى - سَكْرَانُ (sarhoş)

يَفْعَلُ:فَعْلَانُ - فَعَلَ لازم fiilden türetilir. Sevinç, üzüntü, ruhsal veya bedensel yorgunluğa

delalet eder. Müennesi فَعْلَةً vezninde gelir.

فَرِحَتْ - فَرِحَ (mutlu)

حَزِنَتْ - حَزِنَ (üzgün)

تَعَبَتْ - تَعَبَ (yorgun)

يَفْعَلُ:فَعْلَانُ - فَعَلَ لازم fiilden türetilir.

كَرِيمَ (cömert)

فَصِيحَ (açık) gibi.

يَفْعَلُ:فَعْلَانُ - فَعَلَ لازم fiilden türetilir.

صَعَبَ (zor)

سَهْلَ (kolay) gibi.

يَفْعَلُ:فَعْلَانُ - فَعَلَ لازم fiilden türetilir.

حَسَنَ (güzel)

بَطَلٌ (kahraman) gibi.

يَفْعُلُ :فَعَالٌ - فَعُلَ لازم fiilden türetilir.

جَبَانٌ (korkak)

حَصَانٌ (iffetli) gibi.

يَفْعُلُ :فَعَالٌ - فَعُلَ لازم fiilden türetilir.

شُجَاعٌ (cesur)

فُرَاتٌ (tatlı su) gibi.

يَفْعُلُ :فَعَالٌ - فَعُلَ لازم fiilden türetilir.

صَلْبٌ (sert)

حُرٌّ (özgür) gibi.

Sıfat-ı müşebbehenin cümle içinde kullanımına şu örnekler verilebilir:

مَرَزْتُ بِرَجُلٍ حَسَنِ الْوَجْهِ. “Yüzü güzel olan bir adama uğradım.”

جَاءَ رَجُلٌ كَحَيْلٍ. “Gözü sürmeli bir adam geldi.”

عَلِيٌّ طَاهِرٌ قَلْبُهُ. “Ali, kalbi temiz biridir.”

كَانَ أَبُوهُ رَجُلًا طَيِّبَ الْمُعَامَلَةِ. “Babası, muamelesi güzel olan bir adamdı.”

Türkçedeki sıfat-fiillerin Arapçadaki bir diğer karşılığı da mübalağa sığasıdır ve bu konu da ism-i fâil başlığı altında ele alınır. Çünkü mübalağa sığası, ism-i fâilin manasında abartı kastetmek için kullanılır.

el-Galâyîni (1996) mübalağa siğasını “İsm-i fâilin delalet ettiği özelliğin çokluğuna delalet eden lafızlardır.” şeklinde tanımlar (s. 193).

İsm-i fâili mübalağa siğasına çevirmek için فَعْلٌ ، فَعَّالٌ ، مِفْعَالٌ ، فَعِيلٌ ve فَعِلٌ vezinleri kullanılır ve bu siğalar semaidir (Cârim ve Emîn, 1965, s. 72).

<u>فَعِيلٌ</u>	<u>فَعُولٌ</u>	<u>فَعَّالٌ</u>	<u>فَعِلٌ</u>	<u>مِفْعَالٌ</u>
رَحِيمٌ (çok merhametli)	عَفُورٌ (çok bağışlayan)	تَوَّابٌ (tövbeleri kabul eden)	حَصِمٌ (aşırı düşman)	مِكَتَارٌ (çok yapan)
عَلِيمٌ (çok bilen)	شَكُورٌ (çok şükreden)	عَفَّازٌ (çok bağışlayıcı)	فَطِنٌ (çok zeki)	مِقْدَامٌ (çok atılğan)

6.6. İsm-i Mef'ûl (اسمُ المفعول)

Müştak (türemiş) bir isim olan ism-i mef'ûl, türetildiği fiilin anlam özelliğini kaybetmeden, o eylemin etkisinin üzerinde görüldüğü isme denir (İşler ve Yıldız, 2018, s. 32).

Örneğin; “كَتَبَ”, “yazdı” anlamında mazi bir fiildir. Bu fiilden türetilen المَكْتُوبُ, yazma işinden etkilenen anlamındaki “yazılan” kelimesidir. “شَرِبَ”, “içti” anlamına gelen bir fiildir ve bu fiilden türetilen “مَشْرُوبٌ” “içilen” anlamına gelir. Bu durumda diyebiliriz ki, ism-i mef'ûl, süreklilik manası taşımayan ve edilgen mücerret manaya delalet eden türetilmiş bir isimdir (Uralgiray, 1986, s. 818).

Arapçada ism-i mef'ûller, meçhul fiilden türetilmektedirler. Bu sebeple مَكْتُوبٌ ism-i mef'ûlü, aslında الَّذِي يُكْتَبُ demektir.

İsm-i mef'ûller de ism-i fâil gibi artık bir fiil değil, bir isimdir. Bu yüzden tekil, ikil ve çoğul halleri mevcuttur.

Tablo 3

İsm-i Mef'ûl Çekim Tablosu

جمع Çoğul	مثنى İkil	مفرد Tekil	
مَكْتُوبُونَ	مَكْتُوبَانِ	مَكْتُوبٌ	مذكر
yazılanlar (çoğul)	yazılanlar (ikil)	yazılan	(eril)
مَكْتُوباتٌ	مَكْتُوبَتَانِ	مَكْتُوبَةٌ	مؤنث
yazılanlar (çoğul)	yazılanlar (ikil)	yazılan	(dişil)

Arapçada ism-i mef'ûlleri türetebilmek için de fiilin sülasi (üçlü) mi, mezid (artırılmış) mi olduğu önemlidir. Çünkü sülasi bir fiilden ism-i fâil türetmek için (مُفْعُولٌ) kalıbı kullanılır:

فعل	اسمُ الْمَفْعُولِ
كَتَبَ	مَكْتُوبٌ
نَصَرَ	مَنْصُورٌ
عَلِمَ	مَعْلُومٌ

Yukarıdaki örneklerde üç harfli, salim mazi fiilden türetilmiş ism-i mef'ûlleri görüyoruz. Her bir ism-i mef'ûl, fiilin başına “م” getirildikten sonra sondan bir önceki harfin önüne de “و” ilave edilerek elde edilmiştir.

Ecvef fiilden ism-i mef'ûl türetirken ‘aynel harfî و ise hazfedilir ve harekesi bir önceki harfe nakledilir; ‘aynel harfî ي ise harekesi hazfedilip bir önceki kesralanır (el-Galâyîni, 1996, s. 183).

فعل	اسْمُ الْمَفْعُولِ
زَادَ	مَزِيدٌ
قَالَ	مَقُولٌ
زَارَ	مَزُورٌ

Fiilin son harfinin aslı ي olup, fiil ي veya ل ile bitiyorsa مَفْعُول kalıbındaki و harfî ي ‘ya dönüştürülür ve sondan bir önceki kesralanır ve illet harfî şeddelenir (el-Galâyîni, 1996, s. 183).

Örneğin:

فعل	اسْمُ الْمَفْعُولِ
رَمَى	مَرْمِيٌّ
سَعَى	مَسْعِيٌّ
رَضِيَ	مَرْضِيٌّ

Fiilin son harfinin aslı و olup, fiilin mazisi ل ile bitiyorsa fiilin lamel harfî şeddelenir (el-Galâyîni, 1996, s. 184).

Örneğin:

فعل	اسْمُ الْمَفْعُولِ
دَعَا	مَدْعُوٌّ

(Savaştı - savaşılan)

مَعْرُورٌ

غَرَا

(Rica etmek - istenilen)

مَرْجُورٌ

رَجَا

Diğer fiillerin ism-i mef'ûlleri ise, meçhul muzari' fiilden yapılır. Meçhul muzari'den muzari'lik harfî atılır, yerine mazmum (zamme ile harekeli) bir م harfi getirilerek ism-i mef'ûl yapılır (Maksudoğlu, 2009, s. 92).

Tablo 4

Diğer Fiillerin İsmu-l Mef'ûlleri

الْوَزْنُ	الماضِي	المضارعُ	اسْمُ الْمَفْعُولِ
إِفْعَالٌ	أَضْحَكَ	يُضْحِكُ	مُضْحَكٌ
تَفْعِيلٌ	ذَكَرَ	يُذَكِّرُ	مُذَكَّرٌ
مُفَاعَلَةٌ	حَاسَبَ	يُحَاسِبُ	مُحَاسَبٌ
إِنْفِعَالٌ	انْقَطَعَ	يَنْقُطِعُ	Yoktur
إِفْتِعَالٌ	اِكْتَسَبَ	يَكْتَسِبُ	مُكْتَسَبٌ
تَفَعُّلٌ	تَعَلَّمَ	يَتَعَلَّمُ	مُتَعَلِّمٌ
تَفَاعُلٌ	تَعَاهَدَ	يَتَعَاهَدُ	مُتَعَاهِدٌ
إِفْعِلَالٌ	اِحْمَرَ	يَحْمَرُّ	Yoktur
اسْتِفْعَالٌ	اسْتَعْظَمَ	يَسْتَعْظِمُ	مُسْتَعْظَمٌ
فَعْلَلَةٌ	دَخَرَجَ	يُدْخَرِجُ	مُدْخَرِجٌ
تَفَعُّلٌ	تَقَلَّلَ	يَتَقَلَّلُ	مُتَقَلِّلٌ

Maksudoğlu, M. (2009). *Arapça dilbisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Bunlar dışında فَعْلَةٌ، فَعَلٌ، فَعِلٌ، فَعِيلٌ vezinleri de ism-i mef'ûl anlamlarını temsil eder.

قَتِيلٌ - مَقْتُولٌ (öldürülen)

رَعِيٌّ - مَرْعِيٌّ (bağlı)

عَدَدٌ - مَعْدُودٌ (sayı-sayılan)

أُكْلَةٌ - مَأْكُولٌ (yenilmiş) gibi (el-Galâyîni, 1996, s. 184-185).

Görüldüğü gibi, ism-i mef'ûl de Türkçedeki sıfat fiil ile benzer özellik göstermektedir. Hem Arapça hem de Türkçede bu kelime grubu fiilden türetilerek yapılmıştır ve sıfat özelliğini taşır ve cümlede öğelerin çeşitli konumlarında bulunabilirler.

Fâil konumunda:

رَجَعَ الْمَدْعُوُّ إِلَى عَمَلِهِ. “Davet edilen kişi işine döndü.”

Mef'ûl konumunda:

رَأَيْتُ الْقَاتِلَ وَالْمَقْتُولَ فِي الطَّرِيقِ. “Öldüreni de öldürüleni de yolda gördüm.”
(Akdağ, 1981, s. 27).

Mecrur konumunda:

سَلَّمْتُ عَلَى الْمَدْعُوِّ فِي الْمُسَابَقَةِ. “Yarışmada davet edilene selam verdim.”

İsm-i mef'ûl, yapılan işten etkilenen isimdir. İsm-i fâilin zıddı anlam ifade eder. İsm-i fâil “yapan, yapıcı, yapar” gibi anlam ifade ederken, ism-i mef'ûl “yapılan, yapılır, yapılmış” anlamlarını ifade eder (Sarmış, 2008, s. 404).

Ne var ki Türkçedeki sıfat-fiillere benzeyen ism-i mef'ûl, ortaç anlamı dışında da kullanılabilmektedir. Örneğin;

- İsm-i mef'ûl, bazen isim olarak kullanılır (Maksudoğlu, 2009, s. 99).

مَجْنُونٌ (Deli) مَعْرُوفٌ (Bilinen, iyilik) gibi.

BÖLÜM VII

İKİ DİLİN ORTAÇLARI ARASINDAKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Bu çalışmada, ana dil olarak Türkçedeki sıfat-fiiller ile hedef dil olarak Arapçadaki sıfat-fiiller hakkında yukarıda verilen genel bilgilerden yola çıkarak, iki dildeki sıfat-fiillerin benzeyen ve farklılık gösteren yönleri şu şekilde sıralanabilir:

7.1. Benzerlikler

1. Hem Türkçe, hem de Arapçada sıfat-fiil, fiilden türetilir. Türkçedeki “koşmak” fiilinden türetilen “koşan” sıfat fiili, “gitmek” fiilinden türetilen “giden” sıfat fiil örnekleri Arapçaya çevrildiğinde رَكَضَ (koştu) fiilini رَاكِضٌ (koşan), ذَهَبَ (gitti) fiilini ذَاهِبٌ (giden) şeklinde yapılır. Her iki dilde de sıfat- fiillerinin, fiilden türetildiği örneklerden görülmektedir.

2. Her iki dilde de sıfat-fiiller, artık birer fiil değil, isimdirler.

“Gelen öğrenci çalışkandır.” cümlesinde “gelen” kelimesi, “gel-“ fiil kökünden türetilmiş ancak “-en” ekini alarak fiil özelliğini kaybetmiş, isme dönüşmüştür. Aynı cümlenin Arapça karşılığı olan:

الطَّالِبُ الْقَادِمُ cümlesinde الْقَادِمُ kelimesi de yine قَدِمَ fiilinden türetilmesine rağmen fiil anlamını yitirmiş ve sıfatlaşmıştır, İsme dönüşmüştür.

3. Türkçede ve Arapçada sıfat-fiil genellikle geçici isim türetmek için kullanılır.

جاءَ الرَّجُلُ الَّذِي رَأَيْتُهُ. “Gördüğüm adam geldi.”

جاءَ مَنْ حَفِظَ الْمُعَلِّقَاتِ السَّبْعَ. “Yedi Askı’yı ezberleyen geldi.”

Bu cümlelerde “görmek” ve “ezberlemek” eylemleri, kişilerdeki sürekliliği ifade eden sıfatları değil, geçici sıfatları gösterir.

4. Bazen de kalıcı isimler yapabilirler.

Türkçede düz-en, kes-er, tanı-dık, geç-miş, gel-ecek gibi isimler artık kalıcı özellikteki sıfat-fiillerdir.

Aynı durum Arapçada da görülür: كَرِيمٌ (cömert), حَسَنٌ (güzel) gibi isimler de kişilerdeki gelip geçici özellikleri değil, kalıcı ve devamlı niteliği ifade eden sıfatlardır.

5. Türkçede sıfat-fiil yapmak için kullanılan eklerin bir kısmı zaman ekleridir. -(a)r geniş zaman eki, -dik ve -miş geçmiş zaman eki, -ecek gelecek zaman eki gibi. Sıfat-fiil yapmak için kullanılan bu ekler, sıfatlaşan kelimenin zaman kavramını taşımasını sağlar. Aynı kullanım Arapçada da mevcuttur.

أَعْجَبَنِي الْكِتَابُ الَّذِي قَرَأْتُهُ. “Okuduğun kitap hoşuma gitti.”

“Okuduğun” sıfat-fiili, -dik geçmiş zaman eki ile oluşturulmuş, sıfatlaşan kelimenin zaman kavramını taşımasını sağlamıştır. Bu sıfat-fiilin Arapça karşılığı olan الَّذِي قَرَأْتُهُ yapısında da yine mazi fiil “قَرَأْتُ” kullanılmıştır.

الْمُسَافِرُ يَنْتَظِرُ الْقِطَارَ الَّذِي سَيَصِلُ. “Yolcu, gelecek treni bekliyor.”

“Gelecek” sıfat-fiili, -ecek geçmiş zaman eki ile oluşturulmuş, sıfatlaşan kelimenin zaman kavramını taşımasını sağlamıştır. Bu sıfat-fiilin Arapça karşılığı olan الَّذِي سَيَصِلُ yapısında da yine muzari fiil (يَصِلُ) in başına gelecek zaman eki olan س harfi getirilerek aynı kullanım sağlanmıştır.

6. Arapça ve Türkçede sıfat-fiiller hem etken hem de edilgen yapıda olabilir. Türkçedeki etken ortacın Arapça karşılığı ism-i fâil, edilgen ortacın karşılığı ise ism-i mef’ûldür.

أَلَوْلَدُ الضَّاحِكُ هُوَ ابْنِي. “Gülen çocuk oğlumdur.” (etken)

رَأَيْتُ الرَّجُلَ الْمَقْتُولَ فِي التِّلْفَازِ. “Öldürülen adamı televizyonda gördüm.” (edilgen)

7. Türkçede sıfat-fiillerin niteledikleri isimler düşebilir. Sıfat-fiiller bu durumda “adlaşmış sıfat” görevini yüklenir:

Çalışan kazanır. (Çalışan insanlar)

Ağlayanlar bir gün güler, aldırma gönül. (Ağlayan kişiler)

Giyilecekler ile atılacakları ayırdılar. (Giyilecek giysiler, atılacak giysiler)

Aynı durum Arapçada da mevcuttur.

الَّذِي فِي الْمَكْتَبَةِ. “Kütüphanedeki kişi.”

الرَّجُلُ الَّذِي فِي الْمَكْتَبَةِ. “Kütüphanedeki adam.”

8. Arapçada ism-i fâil ve ism-i mef’ûl hem sıfat-fiil olarak hem de sıfat-fiil anlamı dışında kullanılabilir. Türkçede de bu kullanım mevcuttur.

Örneğin;

سَافَرُ صَالِحٌ إِلَى أَنْقَرَةَ. “Salih, Ankara’ya gitti.”

Cümlesinde “صَالِحٌ”, özel isim olarak kullanılmış ve bu ismin “yararlı iş yapan” anlamı ile bir bağlantısı kalmamıştır.

Aynı duruma Türkçede şu örnekler verilebilir:

“Başaran, Ankara’ya gitti.”

“Satılmış, arabayı sattı.”

İsm-i mef’ûl de bazen isim olarak kullanılır (Maksudoğlu, 2009, s. 99).

Örnek:

مَجْنُونٌ (Deli)

مَحْمُودٌ (Övülen, övgüye layık)

مُحَمَّدٌ (Övülen, övgüye layık)

مَرْزُوقٌ (Talihli) gibi.

7.2. Farklılıklar

1. Türkçede sıfat-fiil (ortaç) yapmak için, fiil soylu sözcüklerin sonuna getirilen “-en, -an, -esi, -ası, -mez, -maz, -er, -ar, -dık, -dik, -duk, -ecek, -acak, -mış, -miş, -muş, -müş” ekleri müstakil birer kelime değildirler. Ancak Arapçada ortaç ya ism-i mevsûl, ya ism-i fâil ya da ism-i mef’ûl ile yapılır ve en az bir kelimedenden oluşur.

İsm-i mevsûller الَّذِي، الَّتِي، أَيُّ، مَا، مَنْ

Ortaç ekleri -r, -an, -acak, -dık, -mış

رَجَعَ الطَّالِبُ الَّذِي ذَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden erkek öğrenci döndü.”

رَجَعَتِ الطَّالِبَةُ الَّتِي ذَهَبَتْ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden kız öğrenci döndü.”

أَحْسَنْتُ إِلَى أَيِّ يَجْتَهُدُونَ. “Çalışanlara iyilik yaptım.”

شَكَرْتُ مَنْ سَاعَدَنِي. “Bana yardım edene teşekkür ettim.”

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَم. (Alak 96: 5) “İnsana bilmediğini öğretti.” (Alak 96: 5)

Arapça örneklerdeki altı çizili kelimeler sıfat-fiildir ve iki kelimeden oluşmaktadır.

2. Türkçe, sondan eklemeli bir dildir ve sıfat-fiil yapmak için kelimelerin sonlarına sıfat-fiil ekleri getirilir. Bu ekler, yapım ekidir. Ancak Arapça, bükümlü bir dildir. Türkçedeki gibi sadece kelime sonuna değil, başına ve ortasına da ek alıp yeni kelime türetilebilir. Bu sebeple Arapçada sıfat-fiil yapmak için çekim eki veya yapım eki adı altında bir kullanım söz konusu değildir.

3. Türkçede kullanılan sıfat-fiil eklerinden bir tanesi de olumsuzluk bildiren “menfi geniş zaman” ekidir. **din-mez (ağrı), bit-mez tüken-mez (iş)** gibi. Arapçada tek kelime ile olumsuzluk bildiren bir kullanım mevcut değildir. Olumsuzluk anlamı ancak fiilden önce getirilen olumsuzluk eki ile sağlanır.

4. Türkçede ortaç, nitelediği addan önce, Arapçada ise sonra gelir ve hiç bir zaman nitelediği adın önüne geçmez.

جَاءَ الرَّجُلُ الَّذِي رَأَيْتُهُ. “Gördüğüm adam geldi.”

الْمُسَافِرُ يَنْتَظِرُ الْقِطَارَ الَّذِي سَيَصِلُ. “Yolcu, gelecek treni bekliyor.”

رَجَعَ الطَّالِبُ الَّذِي دَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden erkek öğrenci döndü.”

Yukarıdaki Türkçe örneklerde kullanılan “adam, tren, erkek öğrenci” kelimeleri, sıfat-fiil eki almış “gördüğüm, gelecek, giden” kelimelerinden sonra gelmiştir. Ancak الرَّجُلُ الَّذِي رَأَيْتُهُ; الْمُسَافِرُ يَنْتَظِرُ الْقِطَارَ الَّذِي سَيَصِلُ; الطَّالِبُ الَّذِي دَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ kelimelerinden sonra gelerek sıfat-fiili oluşturmuştur.

5. Arap dilinde tekillik, ikillik, çoğulluk, müzekkerlik ve müenneslik konuları bulunmakta ve cümle kuruluşları ile sıfat tamlamalarında bu konularda uyum aranmaktadır. Türkçede ise böyle bir durum söz konusu değildir. İşte iki dilin bu ayırt edici özelliğinden dolayı ortaçların kullanımı da farklılaşmaktadır.

الَّذِي: Tekil, müzekker isimler için kullanılır.

رَجَعَ الطَّالِبُ الَّذِي ذَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden erkek öğrenci döndü.”

الَّتِي: Tekil, müennes isimler ve gayri ‘akıl çoğullar için kullanılır.

رَجَعَتِ الطَّالِبَةُ الَّتِي ذَهَبَتْ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden kız öğrenci döndü.”

وَقَفَّتِ السَّيَّارَاتُ الَّتِي عَلَى الطَّرِيقِ عِنْدَ الضَّوِّ الْأَحْمَرِ. “Yoldaki arabalar kırmızı ışıktaki durdu.”

الَّذَانِ: İkili, müzekker isimler için kullanılır.

رَجَعَ الطَّالِبَانِ اللَّذَانِ ذَهَبَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden iki erkek öğrenci döndü.”

الَّتَانِ: İkili, müennes isimler için kullanılır.

رَجَعَتِ الطَّالِبَتَانِ اللَّتَانِ ذَهَبَتَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden iki kız öğrenci döndü.”

الَّذِينَ: Çoğul, müzekker isimler için kullanılır.

رَجَعَ الطُّلَّابُ الَّذِينَ ذَهَبُوا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden erkek öğrenciler döndüler.”

الَّتَاتِي: Çoğul, müennes isimler için kullanılır.

رَجَعَتِ الطَّالِبَاتُ اللَّاتِي ذَهَبْنَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden kız öğrenciler döndüler.”

Örneklerde görüldüğü gibi Türkçe sıfat-fiil hem tekil, hem ikil, hem de çoğul için tek bir kelime (giden) iken Arapçada her bir şahıs için farklıdır.

6. Türkçede ortaç hem belirli isimleri, hem de belirsiz isimleri niteleyebilir. Arapçada ise ism-i mevsûllerle yapılan ortaçlarda mevsûller, belirli isim kabul edilir ve belirli bir isimden sonra gelir. Yani belirsiz isimden sonra mevsûl kullanılmaz.

Siz benim yıllardan beri *sevdiğim* bir yazarsınız.

Siz benim yıllardan beri *sevdiğim* yazarsınız.

أَنْتَ الْكَاتِبُ الَّذِي أَحْبَبْتُهُ لِسَنَوَاتٍ.

Bu örneklerde de Türkçe için hem belirli hem belirsiz isimlerin nitelenebildiği, Arapçada ise sadece belirli (الكاتب) kelimenin nitelendiği görülür.

7. Türkçede ortaç olan bir kelimenin olumsuzu da yapılabilmelidir. Arapçada böyle bir zorunluluk yoktur.

Olmadık işler açtın başıma.

Duyulmamış acılar çekiyorum şimdi.

Çıkmadık candan ümit kesilmez.

Okunmayacak kitabı nereden aldın?

Cümlelerinde bulunan “olmadık, duyulmamış, çıkmadık, okunmayacak” sıfat-fiillerinin “olduk, duyulmuş, çıktık, okunacak” gibi olumlu kullanımlara çevrilebilmeleri mümkündür. Arapçada bir yapının sıfat-fiil sayılması için o yapının olumsuzunun olma zorunluluğu yoktur.

8. Arapçada ism-i mevsûllerde sıra cümlesi bulunur. Türkçede böyle bir kullanım mevcut değildir.

مُديرُ الشَّرِكَةِ يَنْظُرُ إِلَى الشَّاحِنَةِ الَّتِي وَقَفَتْ أَمَامَ الْبَيْتِ. “Şirketin müdürü evin önünde duran kamyona bakıyor.” cümlesinde:

(وَقَفَتْ أَمَامَ الْبَيْتِ) sıra cümlesidir.

شَكَرَ الْأُسْتَاذُ لَطُفًا لِّلَّذِينَ نَجَّحُوا فِي الْامْتِحَانَاتِ.

“Hoca, sınavlarda başarılı olan öğrencilere teşekkür etti.” cümlesinde:

(نَجَّحُوا فِي الْامْتِحَانَاتِ) sıla cümlesidir.

9. Arapçada mevsûller hâs (özel) ve müşterek (ortak) olmak üzere ikiye ayrılır. Has ism-i mevsûller, müzekkeri, müennesi; müfredi, müsennası, cemisi için ayrı ayrı kullanılan ism-i mevsûllerdir. Müşterek ism-i mevsûller, müzekkeri, müennesi, müfred, müsenna ve cemisi için tek bir lafız olan ism-i mevsûllerdir. Türkçenin ortaçlarında ise böyle bir sınırlama söz konusu değildir.

10. Türkçede sıfat-fiiller cümle içinde çeşitli görevlerde (özne, tümleç, yüklem...) bulunabilirler. Arapçada ise ortaç ile açıkladığı isim arasında böyle bir durum söz konusu değildir. İki dilin yapısı birbirinden farklı olduğundan Arapça ortacın ilk ögesi olan mevsûl cümledeki konumu itibariyle mubteda, fâil, mef'ûl, mecrûr ve sıfat olabilir.

Seven (seven insan) affeder. (özne)

Sınavda bildiğim soruları bile cevaplayamadım. (nesne)

Kendilerine gösterilen boş masaya oturdular. (tümleç)

Eser verebilenler, çalışan insanlardır. (yüklem)

Fâil Durumunda:

جَاءَ الَّذِي رَأَيْتُهُ. “Gördüğüm kişi geldi.”

Mef'ûl Durumunda:

شَكَرْتُ مَنْ سَاعَدَنِي. “Bana yardım edene teşekkür ettim.”

Mubteda Durumunda:

الَّذِي قَرَأْتُهُ صَحِيحٌ. “Okuduğum doğrudur.”

Haber Durumunda:

أَبِي هُوَ الَّذِي يَعْمَلُ كَثِيرًا. “Babam çok çalışandır.”

Sıfat Durumunda:

السيارة التي اشتريتها مُسرعة. “Satın aldığım araba hızlıdır.”

11. Arapçada mevsûller i’rab bakımından ref’, nasb ve cer durumlarında kullanılabilir. İkil mevsûller mu’rabtır, nasb ve cer durumlarında اللّٰذَيْنِ / اللّٰتَيْنِ şeklinde kullanılır. İkil dışındakiler mebnidir ve her konumda (ref’, nasb ve cer) da aynıdır, değişikliğe uğramaz. Türkçede böyle bir kullanım mevcut değildir.

Ref’ konumunda:

رَجَعَ الطَّالِبَانِ اللّٰذَيْنِ ذَهَبَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden iki erkek öğrenci döndü.”

رَجَعَتِ الطَّالِبَتَانِ اللّٰتَيْنِ ذَهَبَتَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden iki kız öğrenci döndü.”

Nasb konumunda:

رَأَيْتُ الطَّالِبَيْنِ اللّٰذَيْنِ ذَهَبَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden iki erkek öğrenciyi gördüm.”

رَأَيْتُ الطَّالِبَتَيْنِ اللّٰتَيْنِ ذَهَبَتَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden iki kız öğrenciyi gördüm.”

Cer konumunda:

سَلَّمْتُ عَلَى الطَّالِبَيْنِ اللّٰذَيْنِ ذَهَبَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden iki erkek öğrenciye selam verdim.”

سَلَّمْتُ عَلَى الطَّالِبَتَيْنِ اللّٰتَيْنِ ذَهَبَتَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. “Okula giden iki kız öğrenciye selam verdim.”

12. Arapça ortacın ilk ögesi olan mevsûl, cümlede muhteda, fâil, mef’ûl, mecrûr ve sıfat olabilir. Bu nedenle mevsûllerin kullanımları farklıdır. Hâs (özel) mevsûller, müşterek

(ortak) mevsûllere göre kullanım açısından daha serbesttirler. Öte yandan Türkçenin ortak eklerinin tek başlarına ne bir işlevi ne de anlamı vardır.

13. Türkçede sıfat-fiil ekleri bellidir ve fiil köküne eklenerek yapılır. Arapçada aynı sıfat-fiili farklı yapılarla elde etmek mümkündür. Mesela;

جاء الضَّارِبُ صَدِيقُهُ زَيْدًا. “Arkadaşı Zeyd’i döven kimse geldi.”

Cümlesi,

جاء مَنْ ضَرَبَ صَدِيقُهُ زَيْدًا. Şeklinde de yazılabilir.

الضَّارِبُ aslında مَنْ ضَرَبَ ile aynı anlamdadır.

سَلَّمْتُ عَلَى الْمُدْعُوِّ فِي الْمُسَابَقَةِ. “Yarışmada davet edilene selam verdim.”

Cümlesini,

سَلَّمْتُ عَلَى الَّذِي دُعِيَ فِي الْمُسَابَقَةِ. Şeklinde yazmak mümkündür.

الْمُدْعُوِّ aslında الَّذِي دُعِيَ manasındadır.

14. Arapça sıra cümlesinde, جملة الصلة + موصول yapısını birbirine bağlayan mevsûlle ilgili عائد adı verilen bir zamir bulunur. Bu zamir mevsûle erillik, dişillik ve sayı bakımından uyar. Söz konusu zamir açık gelebileceği gibi gizli de olabilir. Fakat Türkçede böyle bir kullanım söz konusu değildir.

15. Arapçadaki müşterek ism-i mevsûllerden “مَنْ” ve “مَا” mevsûl anlamı dışında soru edatı ve şart edatı olarak da kullanılır. Türkçede soru edatı ve şart edatı yerine geçen bir sıfat-fiil eki yoktur.

مَنْ جاء؟ “Kim geldi?”

رَأَيْتُ مَنْ حَفِظَ الْقُرْآنَ الْكَرِيمَ. “Kur’an-ı Kerim’i ezberleyeni gördüm.”

مَنْ يَجْتَهِدْ يَنْجَحْ. “Kim çalışırsa başarılı olur.”

BÖLÜM VIII

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada, Türkçenin “filimsiler” konusunun alt başlığı olan “sıfat-fiiller” konusu ele alınmış, yabancı dil olarak Arapça öğrenmek isteyenler için, bu konunun Arapçadaki karşılığı olan ism-i mevsûller, ism-i fâil ve ism-i mef’ûller incelenmiştir.

Bu çalışmada Türkçe dilbilgisi alanında yazılmış kitaplar ile yine Arapça dilbilgisi alanında yazılmış sarf ve nahiv kitaplarından faydalanılarak bu iki dil arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türkçe dilbilgisi kitaplarında ve sıfat-fiil hakkında yapılmış çalışmalarda sıfat-fiille ilgili verilmiş olan farklı bilgilerin bir problem yaratmaması için sıfat-fiiller en geniş biçimde ele alınmış, Arapça ile karşılaştırma yapmakta kolaylık sağlanmıştır. Ancak Türkçe sıfat-fiillerin, türetilmesi, cümle içinde kullanımı, zamana göre sınıflandırılması bakımından geniş bir konu olması, buna karşılık Arap dilinde sıfat-fiil konusunun sınırlı olması başlıklar halinde karşılaştırma yapmayı zorlaştıran önemli bir unsur olmuştur.

Kaynak taraması sırasında, sıfat-fiillerle ilgili olarak, Emrullah İşler’e ait ismi mevsûllerle ortağların karşılaştırıldığı çalışma dışında, geçmişte yapılmış her hangi bir çalışmaya rastlamamış olmamızın bu çalışmayı güçleştirdiği söylenebilir.

Türkçe ve Arapçada sıfat-fiillerin karşılaştırılması sonucunda her iki dilde sıfat-fiilin fiilden türetilmesi, genellikle geçici isimler oluşturmaları, cümlede değişik öğeler olarak görev almaları, temel benzerlikler olarak dikkati çekmektedir. Bununla birlikte, Türkçe ile Arapça arasındaki yapı ve kaynak farkından kaynaklanan özellikleri, yani Türkçenin eklemeli, Arapçanın bükümlü dil olması, sözdizimlerinin farklılığı, Arapçanın Türkçede bulunmayan cinsiyet ve çokluk ifadelerine sahip olması gibi, bazı genel farklılıklar, sıfat-fiiller konusunda da güçlüklerin başlıca kaynağını oluşturmaktadır.

Ana dili Türkçe olan ve Arapça öğrenen öğrencilerin sıfat-fiillerle ilgili olarak karşılaşacağı problemlerin önüne geçmek amacıyla genel olarak şu yöntemler kullanılabilir: Arapça ve Türkçe dilbilgisi kurallarını öğretmek ve bu konuda çok sayıda alıştırtma yaptırmak; Arapçadan Türkçeye, Türkçeden Arapçaya konu ile ilgili çeviriler yaptırmak; ik idil arasındaki farklılığı, karşılaştırmaya yaparak anlatmak ve özellikle okudukları edebi eserlerde bu konu ile ilgili yazılmış cümleleri buldurmak.

Yapılan çalışmada Türkçe ve Arapçadaki sıfat-fiillerin mümkün olduğunca ayrıntılı olarak ele alınmasının hem bu dili öğrenen hem de öğretenler için yararlı olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca yapılacak diğer çalışmalar için de faydalı olacağını umuyoruz.

KAYNAKLAR

- Abasıyanık, S.F. (2012). *Son kuşlar*. İstanbul: TİB Kültür.
- Adivar, H.E. (2018). *Ateşten gömlek*. İstanbul: Can.
- Akar, A . (2003). –GAn sıfat-fiil eki. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (14), 103-115.
<http://dergipark.gov.tr/tubar/issue/16955/177027> sayfasından erişilmiştir.
- Akdağ, H. (1981). *Arap dilinde edatlar*. Konya: Tekin.
- Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu.
- Alagöz Boyraz, E. (2018). Nehcü'l-ferādīs'te sıfat-fiillerin kullanımı ve tarihsel gelişimi. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 53-70.
- Ali, S. (2011). *Kuyucaklı Yusuf*. İstanbul: YKY.
- Aydın, T. (2010). Arapça ve Türkçe'de sesler -karşıtsal çözümleme-. *Ekev Akademik Dergisi*, 3(44), 321-344.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin grameri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu: 528.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK: 528.

- Bulut, A. (2011). A.T. Arslan (Ed.). *Anadolu Üniversitesi ilahiyat ön lisans programı Arapça-III* içinde (s.64-92). Eskişehir: Web - Ofset.
- Cârim, A. ve Emîn, M. (1965). *En-Nahvu'l-vâdih*. Mısır: Mârif.
- Çokçetin, V. & Öztürk, M. (1992). *ÖSS-ÖYS Türkçe-Edebiyat*. Ankara:Başarı.
- Çörtü, M.M. (2009). *Arapça dilbilgisi nahiv*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı 153.
- el-Galâyînî, M. (1996). *Câmiu'd-durûsu'l-arabiyye*. Beyrut:el-Kitâbu'l arabî.
- el-Hâşimî, A. (2010). *el-Kavâidu'l-esâsiyye li'l- lugati'l arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye.
- Ergin, M. (2002). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dili*. İstanbul.
- Gülensoy, T. (2010). *Türkçe el kitabı*. Ankara: Akçağ.
- Gülsevin, S. (2016). -(Y)ACAK sıfat-fiil ekinin birleşik yapılardaki özel bir işlevi üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1), 178- 188.
- Güntekin, R.N. (1998). *Ateş gecesi*. İstanbul: İnkılap.
- Gürbüz, F. (2010). Fiilleri sıfat yapan ekler midir, kullanım mı? *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 44, 1-21.
- Hasan, A. (1966). *en-Nahvu'l-vâfî*, Mısır, I,186
- Işık, C. (2014). *Kelime ve cümle yapıları bakımından Arapça ile Türkçe'nin karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Işık, C. (2015). Arapça sıfat tamlamasının Türkçe ile karşılaştırılması. *Ekev Akademik Dergisi*, 16, 41-58.

- Işık, C. (2015). Arapça ve Türkçe arasındaki temel farklılıklar. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 119-146.
- İbn Hişâm, (1988). *Şerhu Katri 'n-nedâ ve belli 's-sadâ*. Beyrut: el-Mektebetu'l- asriyye.
- İbn Hişâm, (1988). *Şerhu Şuzûru 'z-Zeheb*. Beyrut: el-Mektebetu'l- asriyye.
- İbn Hişâm, (tsz.). *Avdahu 'l-Mesâlik ila Elfiyeti ibn Mâlik*. Beyrut: el-Mektebetu'l- asriyye.
- İşler, E. & Yıldız, M. (2018). *Arapça çeviri kılavuzu*. İstanbul: Akdem.
- İşler, E. (2002). Arapça ve Türkçede ortaçlar – Karşıtsal çözümleme. *Nüşa Şarkiyat Araştırma Dergisi*, 7, 99 -109.
- Karadoğan, A. (2008). Türkiye Türkçesinde yeni bir sıfat-fiil eki: -l. *Bilig* , 46, 57-66.
- Karahan, L. (2010). *Türkçede söz dizimi*. Ankara: Akçağ.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara:Nobel.
- Kartallıoğlu, Y. (2007). Türkçe dilbilgisi adlı eserdeki kelime tahlillerinin tahlili. *İlmi Araştırmalar*, 23, 96 -100.
- Kervankaya, F. (2015). *Arapça ve İngilizce bağlaçların karşıtsal çözümleme yöntemiyle incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kısakürek, N.F. (2015). *Aynadaki yalan*. İstanbul: Büyük Doğu.
- Kış, E. & Selçuk, A. (2013). *Altın anahtar*. Ankara: Ertem.
- Lado, R. (1957). *Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers*, Ann Arbor: Michigan University Press.
- Leontiç, M. (2017). Türkçede fiilimsiler. “*Gotse Delçev*” Üniversitesi, *İştîp*, Makedonya.
- Maksudoğlu, M. (2009). *Arapça dilbisi*. İstanbul: Ensar.

- Ni'met, F. (tsz). *Mülahhas kavaidi'l-lugati'l-arabiyye*, Mısır.
- Özdoğan, M.A. (2007). Arapçada ism-i fâil ve işlevleri. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 55-90.
- Sarı, M. (2011). *Fakülte ve yüksekokullar için Türk dili*. Ankara: Okutman.
- Sarmış, İ. (2008). *Arapça dilbilgisi*. Konya: Esra.
- Sefa, P. (2018). *İstanbul hikayeleri*. İstanbul: Ötüken.
- Sefa, P. (2019). *Dokuzuncu hariciye koğuşu*. İstanbul: Ötüken.
- Sella E., & Mavropoulou M. (2012). Türk dilinde ortaçlar – Yunan dilinde ilgi yantümceleri: Türkçede parasentemler, Yunancada sentagmlar. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 7(1), 1835-1861.
- Uralgiray, Y. (1986). *İlk ve ileri dilbilgisi*. Riyad: Tebliğ.
- Uşaklıgil, H.Z. (2016). *Mai ve siyah*. İstanbul: Olympia.
- Uzun, T. (Ed.) (2013). *El- Miftah*. İstanbul: Kitap Dünyası.
- Yılmaz, Ö.D. (2009). *Türkiye Türkçesinde eylemsi*. Ankara: TDK.